

جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلورییا کوردیدا (کرمانجییا سهری وهك نمونه)

هلز رشید حسین^{1*} و کامران ابراهیم خلیل¹

¹ پشکا زمانی کوردی، فاکولتیا زانستین مروّقیه تی، زانکویا زاخۆ، هریما کوردستانا-عیراقی. (haliz.hussen@staff.uoz.edu.krd)

وهرگرتن: 2022/08 پهسه ندرکن: 2022/10 به لاقرن: 2022/12 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2022.10.4.1097>

پوخته:

مرن چاره نفیسی هەر مروّقیه کئییه د هه مانده مده هیقینی هه بوون و مانا پیگوتنییه، ئانکو هەر ژ دهستییکا ژیانن وه ره مرن هه بوویه و پیگوتنی ژیه هه ناسه یین زیندی بوونا خوه ژیه وهرگرتینه، هندی ژیان و مرن هه بیت پیگوتن ژیه دئ بهرده وامبیت. پیگوتن ئالافی هاریکار بوویه د سفکرنا خه مین مروّقیه و ئیک ژ بابه و مهبهستین گرنگ د سترانا فولکلورییا کوردیدا هاتییه هژمارتن و تیکه لی بابه و مهبهستین جورا و جور بوویه. فه کۆلین ل سهر ئه فی گریمانی هاتییه ئافاکرن کو پیگوتن مهبهسته کا زاله ل سهر سترانا فولکلورییا کوردی و ئه م نه شین ئه فی مهبهستی ب جور یان مهبهسته کا دیارکریه سنووردار بکه یین. که واته د ئه فی فه کۆلینیدا مه هه ولدایه بزاین ئایا پیگوتنی جهه ک فه بر و دهستنی شانگری د سترانا فولکلورییا کرمانجییا سهریدا هه یه یان نه؟ هه تا چ راده د پیگوتنن فولکلورییا پیگری ب سیسته می کیش و سهروایی هاتییه کرن؟

فه کۆلین ل ژیر نافونیشانی (جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلورییا کوردیدا (کرمانجییا سهری) وهك نمونه یه، که واته ئه فه کۆلینه هه ولدانه ژبو دیارکرن جهی پیگوتنی د ناف جور و مهبهستین سترانا فولکلورییا کرمانجییا سهریدا. ل دهستیکی باسی په یوه ندییا مرنی ل گه ل ئه ده بی و پیشینه یا پیگوتنی و جورین سترانا فولکلورییا کوردی ب تاییهت کرمانجییا سهری هاتییه کرن، پاشی باسی جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلورییا کوردیدا هاتییه کرن. د ئه فی فه کۆلینیدا رپبازا وه سفی شروقه کار هاتییه پهیره و کرن.

په یقیین سه ره کی: مرن، پیگوتن، جور، مهبهست، سترانا فولکلوری، سترانا دیوانکی، سترانا دیلانکی.

1- پیشه کی

ئه فه کۆلینه ل ژیر نافونیشانی (جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلورییا کوردیدا (کرمانجییا سهری) وهك نمونه، هاتییه به ره فه کرن.

گریمانا فه کۆلینی:

مژارا پیگوتنی بوویه ئه گهری ئازراندا فه کۆلینی، له ورا مه هه ولدایه بچینه د ناف نافه پوکا بابه تیدا، هه تا کو بزاین پیگوتن ل کیژ ده مان دهیته گوتن؟ لایه نی به رفه هه پیگوتنی د کیژ جور سترانا فولکلورییا په؟ چ ته کنین بالکیش د نافدا هاتییه بکارهینان؟

ئارمانجا فه کۆلینی:

ئارمانجا سه ره کی ژ فه کۆلینی ئه وه، کو ئه م جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین جودا جودایین سترانا فولکلورییا کوردیدا بده یه دیارکرن و زیده باری دوویفچوون و فه کۆلینکرنی د ئه وی گه نجینه یا د پیگوتنن کوردیدا هه ی.

ئه گهری هه لپژارتنی:

په یوه ندییه کا راسته وخو و بهیز د نافه را مرن و ئه ده بیاتیدا هه یه، هه ره چه نده مرن ژ مژارین هه ستیار و ب ترس دهیته هژمارتن، لی ب هیقینی ئافراندن و داهینانی د بیافی ئه ده بیاتیدا دهیته ل قه له مدان، چونکی یا بوویه ئه گهری هه بوونا شاکارین ئه ده بی یین بنا فوده نگ د میژوییا ئه ده بیاتا گه لاندان. ملله تی کوردی ئیک ژ ئه وان ملله تانه کو گرنگییه کا تاییهت دایه ئه فی مژاری و پیگوتن ئافراندییه، هه ره ژ که فن وه ره پیگوتنی جهه ک تاییهت ل ده فه ئه وان هه بوویه، ته نانه ت هه ولدایه ب ریکا سترانین خوه یین فولکلوری ب ئه فی چه ندی پابن، لی ئه و خالا بالکیش به رفه هه و جه و پله و پایا ئه فی مهبهستی د سترانا فولکلورییا کرمانجییا سه رییه کو ژ هه زی دوویفچوون و فه کۆلینه کئییه.

نافونیشانی فه کۆلینی:

* فه کوله ری به رپرس.

ئە دەبیاتا فۆلکلۆریا کوردی ب گشتی و کرمانجیا سەری ب تایبەتی ژ لای هەبوونا پیگوتنیفە دەولەمەندە، لی وەک پیدفی دوویفچوون و فەکۆلینن زانستی ل سەر نەهاتینە کرن جهی پیگوتنی د نا ف جۆر و مەبەستین سترانا فۆلکلۆریا نەهاتیە دەستنیشان کرن و تەکنیک و لایەنین ئە دەبیاتین بهیژن پیگوتنی نەهاتینە بەرجهستە کرن.

سنووری فەکۆلینن:

د ئەقی فەکۆلینیدا گرنگی ب دیارکرن جهی پیگوتنی د جۆر و مەبەستین سترانا فۆلکلۆری د کرمانجیا سەریا هاتیە دان.

ناریشه و پرسیارین فەکۆلینن:

گوهداریکرن سترانین پیگوتنی ب تایبەت یین کرمانجیا سەری هەتا رادەیه کی ب زەحمەت بوویه، چونکی پیدفی شارەزابوون و گوهداریکرنە کا باش هەیه، ژبەر گەلەک پەیف د سەردەم نوکە دا ناھینە بکارهینان. د ئەقی فەکۆلیندا مە فیایە بەرسقا ئەقان پرسیاران بدەستفە بهینن، ئایا د سترانا دیلانکیا کوردیدا پیگوتن هەنە؟ پیگوتن پتر د کیژ جۆری سترانا فۆلکلۆریا کرمانجیا سەریا دەیتە دیتن؟ ئە دگارین پیگوتن سترانا سەر مری و جەنازەیان چنە؟ سترانا دیوانکیا کرمانجیا سەری چەوا سەردەری ل گەل پیگوتنی دکتە؟ ئایا پیگوتن مەبەستە کا دیار و سنووردارا سترانا فۆلکلۆریا کرمانجیا سەریە؟

رێبازا فەکۆلینن:

د ئەقی فەکۆلینیدا (رێبازا وەسفی شروقه کار)ی هاتیە بکارهینان.

پەیکەری فەکۆلینن:

ل دەستپیکا ئەقی فەکۆلینن باسی پەیوەندی مرنی ل گەل ئە دەبیاتی و پیدفینە یا پیگوتنی د ئە دەبیاتین کە قندا هاتیە کرن، هەروەسا باسی هەبوونا پیگوتنی د ئە دەبیاتا فۆلکلۆریا کوردیدا و جۆرین سترانا فۆلکلۆریا کوردی ب تایبەت کرمانجیا سەری هاتیە کرن. پاشی جهی پیگوتنی د جۆر و مەبەستین سترانا فۆلکلۆریا کوردیدا هاتیە دیارکرن.

2- پەیوەندی د ناقبەرا مرن و ئە دەبیاتی:

پەیوەندیە کا ب هیژ د ناقبەرا مرن و ئە دەبیاتی هەیه، بەلی بەری باس ل ئەقی پەیوەندی بهیته کرن یا گرنگە ب زانین مرن چیبە و چاوان هاتیە پیناسە کرن چ کاریگەری ل سەر هەست و سۆز و دەروونی مروغی دروستکریه. مرن د کۆکا خوە دا دیاردەیه کە وەمی بونە وەر دی بینن ژ چاخین دیرین و هەتا نوکە مروغی هەولداینه ژبو زانین و تیگە هشتنا مرنی و چەندین پرسیار د میشکی خوە دا دروستکریه، وەک: بۆچی مرن هەیه؟ بۆچی مروغ دمریت؟ ئایا ژیان پشتی مرنی هەیه یان نە؟ زیندی بوون چیبە؟ ئەقان پرسیاران زانا و

بیرمەند ب خوە فە مژلیکریه، لی ل گەل هندی هەلویستی ماینە و نەهاتینە ئیکلاکرن. چونکی ب دەستفە هینانا زانباریان دەریارە ی چەوانیا مرنی ژ شیانین مروغی مەزنتەرە. مرن مژارە کا هەستیارە و راستیە کا فە بریبه و چارە نفیسە کی تازی و نە دیارە و چەندین نەینی د نا ف خوە دا هەلگریه و ب شیوەیه کی ناراستە وخۆ شوینە واریت خوە ل دەف مروغی بجه دەیلت، ریزا کارتیکرنا ئەوی یا بهیژ بوویه ئە گەر بەردەوام هزر تیدا بهیته کرن، لە ورا دیبافین جودا وەک دەروناسی و فەلسەفی و ئایینی و جفاکی دا هاتیە باسکرن. ب شیوەیه کی گشتی مان و زیندی بوونا هەر گیاندارە کی ل ئەقی جیهانن ب تنی بۆ ماوہیه کی دەستنیشان کریه و پاشی دی ب ریکا مرنی ژیانن بجه هیلت. سەرەرای زانینا ئەقی چارە نفیسی مروغ هەست ب ترسا مرنی دکتە، چەندین تیور ل دور ئەقی ترسی دەرکە فتنینە، وەک (میلانی کلاینی) د تیورا خوە دا دیارکریه، کو ترسا ژ مرنی دبیته بنیات ژبو هەبوونا هەمی ترس دوو دلین دیت (عبدالخالق، 1998: 41). ئە ف ترسە هەلچوونی ل دەف مروغی پەیدا دکتە و د هەمان دەمدا داھینانی دکتە و دبیته ئە گەر کو پتر بەرەف حەزین خوە فە بچیت خوە و حەژیکرنی پەیدا دکتە و دبیته ئە گەر خوە ل گەل کاروانی ژیانن بگونجینیت. ب دیتنا نوژداری دەروون شیکاری ئینگلیزی (جللیسی)ی ترسا ژ مرنی هوکاری سەرەکیه بۆ زوی بیرکرن مروغی (عبدالرزاق، *omandaily*). چونکی ئە گەر بەردەوام هزر د مرنی و ژ دەستدانی و نەخوہ شیبیا ئە ویدا بهیته کرن دی هاوسەنگیا ژیانن تیکجیت ژبلی پەیدا بوونا ناریشه یین کە سوکی ب سەرداھاتنا پیراتی و وەک نە رازی بوون ب کارە ساتا مرنی ژی دەیتە نیشان دان و ژبلی ئەقی چەندی مروغ دبیته ئە گەری سەرەکی بۆ ژنا فچوون و نەخوہ شکرنا ژیان خوە و دی تووشی کیشە یین دەروونی بیت. ل گۆر نیرینا فەلسەفی (ژیان و مرن دوو تیگە هین هەفدژن، مرن ب رامانا خرابی و هەلوہ شانندا ژیانن ددەت) (Corr, 2004: 354). ژیان و مرن ب تەواو کەری ئیک دوو دەیتە هژمارتن و بی هەبوونا ژیانن مرن نابیت و مرن کەرەستە خوە ژ ژیانن وەردگریت و ل سەر بنیاتی ئەوی پەیدا بوویه. لی فەیلە سوغی یونانی سوکراتی ب چاقە ک ئیرینی تەماشە ی مرنی دکتە و دبیژیت: مرن مەزنتیرین نیعمەت دەیتە هژمارتن بۆ مروغان (Smith, 2016: 86). چونکی ئە گەر مرن نەبا کەس نزانیت ژیان دا ب چ شیوە بیت، ئە و کەسین بەری مە هەر ژ سەردەمین دەستپیککی و هەتا نوکە دا چاوا ژین؟ ئەرد چاوا دا ئەوان راگریت.

3- زارا ف و چەمکی پیگوتنی:

د هەر زمانە کیدا گەلەک پەیف زارا فین ژئیک جودا بۆ پیگوتنی دەیتە بکارهینان. بۆ نمونە د زمانی کوردیدا زارا ف (پیگوتن ل بەرامبەر رثاء) (دوسکی، 2013: 135) یا زمانی عەرەبی دەیت، ئانکو ل

هندهک ب گری و پیڭگوتنی، هندهک ب خوه لیدان و ئەشه‌که‌نجه‌دانئ، هندهک ب پرچ برین و بریندارکرنئ ... هتد هه‌لوئستی خوه دهردبرن. زیده‌باری هندئ کو پیڭگوتن ئازارین شه‌شارتیی ناخی مروڤی ل دهمئ وه‌غهرکنا که‌سه‌کی سفک دکهت و تاییه‌تمه‌ندیین باش و چاکین که‌سی مری د قالبی پیڭگوتنیدا دیاردکتهت و په‌سن و ستایشا که‌سی مری دهیته کرن هه‌می خاسیه‌تین ئه‌وی یین ژ هه‌ژی ل سهر زاری که‌سین دیتر دهیته زیندیکن. ((لاوانه‌وه هونه‌ریکه شاعیر دهربرین له سوزی به‌رامبه‌ر به‌ مردوو دهکات، بۆ مردوده‌که ده‌گری و هه‌موو خاسیه‌ته‌کانی ده‌ژمیری و نمونه‌ پژی له ژیان و مردندا دهکات)) (په‌سول، 1989: 61). ژ ئه‌وان هونه‌ریین به‌رچاڤه یین کو راستی و دلسوزیا هه‌ستین شاعری به‌رامبه‌ر که‌سی مری بۆ مه‌ فه‌دگوهریزیت و جوانترین دهق ژ خاسیه‌تین که‌سی مری دئافرنیت. ده‌قی پیڭگوتنی په‌یوه‌ندییه‌کا ئوتوماتیکی ل گهل دهروونئ شاعری هه‌یه (ژ مه‌به‌ستین گرنگین هوزانا لبریکیه و ب هه‌ست و وژدانا مروڤیقه‌ گریدایه، خه‌م و نه‌خوه‌شی تیدا د زالن، لایه‌نی گرنگ تیدا دهربرینه ژ هه‌ستین خه‌مگین) (کاتب، 2015/2014: 11).

شبعرا پیڭگوتنی ل سهر بنه‌مایئ دویرکه‌قتن و ته‌حلاتییا مرنئ ئاڤا دبیت و که‌ره‌ستین خوه ژ خه‌م و که‌سه‌ران وه‌ردگریت، د کویراتیا هه‌ستین بریندار و د ره‌وشه‌کا ژاندارا و ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخو ژ ناخی دهرده‌ک‌فیت، ئانکو ((شبعری شیوه‌ن هه‌موو ئه‌و ده‌قه شبعریانه‌ی که‌ له سهر بنه‌مای دووری و دابران و مردنه‌وه، به‌ ئاویته‌بوون له‌گه‌ل په‌سن و پیداهه‌لگوتنه‌وه بۆ که‌سانی مردوو ... هتد)) (خوشناو، زان). مه‌رج نینه پیڭگوتن ب تنئ د چارچوڤئ شبعریدا بیت، به‌لکو چیدبیت ب ئاوابی په‌خشانکی ژی بهیته‌ نفیسین (کاتب، 2015/2014: 9). که‌واته نه ب تنئ ب د شبعریدا هه‌یه به‌لکو د ژانریین دیتر دا وه‌ک چیرۆک و په‌خشانئ ... هتد دا خوه به‌رچه‌سته دکته.

پیڭگوتن د قالبی سترانیدا دهیته دیتن، ئانکو (ده‌ما عه‌زیزه‌ک دچه به‌ر دلوقانیا خودئ جوره سترانه‌ک تئ گوتن) (سوروش، 2020: 273). ئەڤ سترانه ب مرنیڤه د گریدایینه، مرن دبیته ئە‌گه‌ری دویرکه‌قتن و دابرانئ و په‌یدابوونا خه‌مان و د ئە‌ده‌بیاتا هه‌می گهل و نه‌ته‌واندا ره‌نگه‌دایه. وه‌کی دیار (ژبۆ گوتنا فان سترانان تو ئاماده‌کاری نایه کرن. ژنن مالباتا مری هه‌ستین خوه ب ئاوابه‌کی سترانکی د بیژن) (ÇiFÇi, 2012: 47). هه‌ر مرییه‌کی تاییه‌تمه‌ندیین خوه هه‌نه و خودان که‌سایه‌تییه‌ک جودایه، له‌ورا ژی چ به‌ره‌فی بۆ پیزکرنا په‌یف و داریزژتئا ئە‌فی جورئ سترانئ ناهیته کرن، ژبه‌رکو مرنه‌که‌سی ب خوه ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخوه باندورا خوه ل سهر که‌سین دهرویه‌ر دکتهت ب تاییه‌ت ئە‌وی ده‌نگبژی ب گوتنا ئە‌فی سترانئ رادبیت و سه‌رنجا ئە‌وی رادکیشیت. ل دویڤ ژی

ده‌می که‌سه‌ک دچیته به‌ر دلوقانیا خودئ هنده‌ک که‌س پی‌ دبیزن و خه‌م و کۆڤانا خوه دهردبرن و په‌سن و ستایشا وی دکهن. چه‌ندیین په‌یف و ده‌سته‌واژه‌ییین هه‌مه‌ره‌نگ ل دویڤ به‌ره‌هه‌ییا دبالیکت و شیوه‌زار و ناوچه و سنورئ جوگرافیئ کوردستانی بۆ پیڭگوتنی دهیته بکارهینان، پیرانیا ئه‌وان زاراقان د پوخساریدا ژ ئیک جودانه، به‌لی ژ ئالیئ ناهه‌پۆکیڤه هه‌می بۆ ئیک مه‌به‌ست دهیته بکارهینان. ب ئاوابه‌کی گشتی ل کرمانجییا خواری به‌شه‌کی مهن ژ باشور و پۆژه‌لاتا کوردستانی زاراقئ (لاوانه‌وه، به‌یتی شین و شه‌پۆر، چانیه، شیوه‌ن، سه‌ردولکه، گریان، شین) بکاردهینن (په‌سول، 1997: 16). ئە‌لیسون ئاماژه ب په‌یفین وه‌ک دبلیۆک، سترانین شینی، کلامین شینی و دیرۆک ددهت و دبیزیت د ناڤ کوردین به‌هدیناندا دهیته بکارهینان و ژ دویڤنکوئی فه‌دگوهریزیت و دبیزیت بنگه‌هی په‌یڤا دبلیۆک ژ په‌یڤا دل هاتییبه وه‌رگرتن (Yilmaz, 2021: 189). ئە‌فه‌ه‌تا راده‌یه‌کی ژۆر بۆ ته‌ڤایا کرمانجییا سه‌ری دگونجیت، چونکه ل باکوور و پۆژئاڤا کوردستانی ئانکو کوردین تورکیا و سوریاپی و هه‌روه‌سا کوردین ئیکه‌تییا سوڤیه‌تا به‌ری زاراقین (به‌یتی شین، کلامئ شین) بکاردهینن، به‌لی کوردین لۆر دبیزن (شین و چه‌مه‌ری) (په‌سول، 1997: 16). هه‌روه‌سا چه‌ندیین زاراقین دیتر د ژ لایی چه‌ندیین که‌سایه‌تیین د ئە‌فی بیافیدا کارکین هاتینه ده‌ستینشانکرن، بۆ نمونه بایه‌زیدی د په‌رتووکا خوه یا بناڤئ (عادات و رسوماتنامه‌ی ئە‌کرادیه) دا، ئاماژه ب هنده‌ک تیگه‌هان دکته وه‌ک (لاوژک، لاوژۆک، سواری و ده‌لو) ئە‌ڤ تیگه‌هه ژبۆ ئه‌وان سترانا ل دهمئ مرنه‌که‌سه‌کی دهیته گوتن بکاردهین (Yilmaz, 2021: 189). گه‌له‌ک ده‌قه‌ریین کوردا په‌یڤا (لوری) بکاردهینن، جارن ژی په‌یفین (لوراندن، لوراندنا مرییان) هنده‌ک ده‌قه‌ریین دیتر وه‌ک ئاگریئ تیگه‌هی ژیمار و کلامین شینی بکاردهینن (Yilmaz, 2021: 189). د فه‌ره‌نگا ئە‌ناهیتدا چه‌ندیین زاراق ژبۆ پیڭگوتنی هاتینه دیارکرن، وه‌ک: (شیوه‌ن، شین، شه‌پۆر، ناله و زاری، گریان و پۆرۆ، فیغان و فریاد ... هتد) (ferheng). که‌واته هژماره‌یه‌کا زورا په‌یڤان د بیافئ ناڤه‌ریدا دهیته بکارهینان. هه‌بوونا ئە‌ڤان زاراقین جودا وه‌ک به‌لگه ژبۆ ده‌وله‌مه‌ندییا زمانئ کوردی فه‌دگه‌ریت.

مه‌به‌ست ژ پیڭگوتنی ((لاوانده‌وه به‌ مردوه‌لگوتن)) (هه‌ژار، 1369: 755). پیڭگوتن هاتییبه تاییه‌تکرن ب که‌سی مریڤه، ئانکو (ده‌می که‌سه‌ک دمریت مروڤ د ئە‌وی بارودوخیدا هه‌ولده‌ت هه‌ر تشته‌کی د بیردانک یان د دلئ خوه‌دا هه‌لگرتی ب مریئ خوه بیژیت) (Barouch, 2010: 18). یان ژی (زیندیکرنا مروڤه‌کییه ... ب زمانه‌کی پری ژیمار و خه‌م) (ئبراهیم، 2013: 131). ل دهمئ کاره‌ساتا مرنئ یان ژی ده‌ما ته‌نگاڤیه‌ک ب سهر مروڤیدا بهیته‌ ره‌وشا مروڤی تیڤکچیت و هه‌ولده‌ت ب شیوه‌ییین جودا ئازارا خوه دهربریت، ئە‌ڤ دهربرینه ژ که‌سه‌کی بۆ که‌سه‌ک دیتر دهیته گوه‌ریین،

(ته من) و ژيان و د درده سهریا که سې مری هیڅی و چه ز و نارمانج و ره گه ز و پله و پایا نه وی د جفاکیدا ستران دهیت گوتن.

4- پیشینه یا پیگوتنی د نه ده بیاتا که فنډا:

میژویا په یدا بونا پیگوتنی بؤ که فناتییا ژیانې فه دگه پیت، هنده ک د نه فی باوه ریډانه کو چیدبیت ره ه و پیشالین پیگوتنی بؤ نیکه مین دیاردا مرن و کوشتنی د میژویا مروڤاندا فه دگه پیت وه کو کوشتنا هابیلی ب دهستی قابیلی. راسته وخو دچیته د قالبی نه ده بیاتیدا و په یوه نډیه کا بهیز ل گه ل مرنې هیه، که واته مرن ژیدهری سهره کیی ئافراندا نه فی داهینانا نه ده بییه و د چاندا نه ده بیاتا پرانییا ملله تاندا هیه.

ل گورپه یی ژیدهران که فترتین ده فی نه ده بی گه هشتبیته به رده ست ب شیوه یی شاعر هاتبیته نفیسین و پیگوتنی دناڤدا ره ننگه دابیت، پارچه شاعر که ژ لایې شاعیرې سو مری دینجیری دامویقه بؤ خوداوه ندا لیگش ئینتیهابې هاتییه نفیسین، میژویا نه وی بؤ 1900 سالان بهری مه سیحیه تی فه دگه پیت (خه زنه دار، 2010: 155). ئو پاره شاعر دهر برینې ژ دهر وونې چاک و بیگه رد یی دینجیری دکه ت، چافه ریی هاتنا خوداوه ند لیگشه، ئانکو ل هیڅیا نه وی به ختیار بییه یا کو ژ ده ستدای. هه روه سا د داستانا گلگامیشدا پیگوتن دهیته دیتن، ژبه رکو قاره مانې داستانی گلگامیش گه له ک ب مرنا هه قالی خوه ئنکیدوی کاریه ر دبیت، که واته داستان هه لویست و نازارین گلگامیشی و چاوانیا هزر کرن و سهره دهریکرنا نه وی ل گه ل مرنې بؤ مه فه دگوهیزیت، ل ده می ((نه نکیدو ده مری)) گلگامیش دوی حهوت روژ سپارده ی خاکی ده کات، ئم درهنگ سپارده ده لاله تی قورس قه ناعه ته کردنه به مرگ، به لام له چرکه ساتی مردنی (نه نکیدو) دا (گلگامیش) رووی هاوریکه ی خوی دا ... جله کانی خوی داپری و بهرگی توزوی و پرسه ی له بهر کرد ... گلگامیش شیوه نی ده ستپیکرد، شهش شهو و شهش روژ له سهر نه نکیدو گریا تا کو سوورای بهر به یانی حه و ته مین روژ دهر که ووت، تا ئو کاته، هیشتا به خاکی نه سپاردبو)) (حسین، 2014: 21). ژ نه گری مرنا نه نکیدوی گلگامیش گه له ک نازاران دکیشیت و د هه مانده ما بریاریدده ت ب سهر مرنیدا زالبیت و ژیا نا هه تا هه تایی بده ستفه بهینیت. لی پشتی گه شته کا دویر و دریز و ب زه حمه ت بؤ گلگامیشی دیار دبیت مروڤی چ ده ستله تی بهرام بهر مرنې نینه، چه ند بهیز و خودان پله و پایه و ساخلم ... هتد بیت دی هه مرنې بینیت، ژ بهر نه فی چه ندی خه مگین بوو.

۱- پیگوتن د نه ده بیاتا یونانی و رومانیدا:

یونان خودان شارستانیته که فناره ژیدهر و سه روکانییا مهن ژبو دنیا یی دهیته هژمارتن و د هه می بیافین ژیانیدا وهک: هزی، فهلسه فی، په وشه نبیری، هونه ری، پزیشکی، فهله کناسی و ... هتد و

د بیافی نه ده بیدا پؤل و خه باته کا بی وینه هه بوو و د پرانییا ژانرین نه ده بی وهک: نه فسانه و داستان، رومان، شانق، ستران لیریکی ... هتد پیشه ننگن. ل ده ف نه وان پیگوتن ژانره ک سهر به خوه ژ سترانا لیریکی و د دبیزنی (elegi). نه ف زارافه د بنیاتدا (ژ په یفا elegos یا یونانی هاتییه و ب واتایا سکا لکردن دهیت، شاعر که نافنجییه، ئانکو نه یا دریزه و نه یا کورته و ژ نافه روکه کا خه مگین و کیشیه یه کا تابه ت پیکدهیت) (هالبرگ و یین دیتر، 2010: 63). و ل دور بابه تین هه مه جور دهیته نفیسین وهکی ئالیی (سیاسی و په وشه نبیری) (ضیف، بدون سنه: 10). هه روه سا (نه و شاعرانه ی که سه باره ت به عه شق و جهنگ و مهرگ و ئاواره بوون ده هوندرا نه وه) (دهشتی و بداغی، 2014: 8). ب پیگوتن دهاتنه هه ژمارتن. پیگوتن د شعرین هژماره کا شاعراندا ره ننگه دایه. شارستانیته تا یونانی ب دوماهی هات، لی باندورا خوه د پتریا لایه نین ژیانیدا ل سهر شارستانیته تا رومانی بجه هیلا و پیگوتن د نافه نه ده بیاتا نه وان ژیدا ره ننگه دا و ب شیوه یی شاعر و سترانې هه ر دوویان دهاته فه هاندن ل سهر قابله کی تابه ت ((که وا شاعر یکی کورت، یان گورانییه کی ئاهه نگاره که بناوانی ل عیشق و خوشه ویستی و مهرگ و له ده ستدانی مروڤیکه وه بهر یا بووه)) (دهشتی و بداغی، 2014: 8). ئم دشین بیژین پیگوتن رومانیا ل سهر بنه مایی بابه تین جودا هاتییه ئافاکرن، ئانکو نه بتنی مرن و ژ ده ستدان بوو. به لکو گه لی رومانی د ئاهه نگ و بوونین خوه شی و نه خوه شیاندا دابونه ریتین خوه هه بوون و دگوتنه نه وان سترانین ل سهر مرییان نینی (عبدالرحیم، 2013: 17). چه ندین شاعرین رومانیزې دهستی بالآ د فه هاندنا شعرا پیگوتنیدا هه بوو.

ب- پیگوتن نه ده بیاتا روژ هه لاتا ئیسلامیدا (نه ده بیاتا عهره بی و فارسی و کوردی) دا:

پیگوتن ژ مه به ستین گرنگ و بهر چاقین هوزانا عهره بییه، له ورا نه گه ر ته ماشه ی دبرو کا نه ده بیاتا عهره بی بکه یین ب دریزا هیا نه وان سهرده مین تیدا دهر باز بووی هژماره کا زورا شاعران شاعر ل سهر ئالیی نافهاتی و ئیشانا ژ ده ستدانا که س و کارین خوه و وه غه رکرنا نه وان یین فه هاندین. نفیسه ری مسری شوقی ضیف د په رتووکا (الثناء) دا پیگوتن ب سهر سی شیوه یان پارقه کریه، ئو ژی (الندب و التابین والعزای) (ضیف، ب. س: 5). هه ر ئیکې تابه ته ندییا خوه هه یه، به لی سهر چاوه یی نه وان یی سهره کی بؤ مرن و ژ ده ستدان و نه خوه شیان فه دگه پیت. پیگوتن د نافه عهره باندا هه ر ژ سهرده می جاهلی و ئیسلامه تییبی هه تا سهرده می ئومه وییان و عه باسیان ... هتد دا هه بوو. نه ف به رده وامیه ب دریزا هیا نه فان سهرده مان بؤ دوو خالان فه دگه پیت:

ئیک: ل ژیر کارتیکرن و گه شه کرن عه قلیه تا عهره بی. دوو: ژینگه ه و ژیا نا عهره بان و فه گوها ستنا نه وان ژ جهه کی بؤ جهه کی دیتر و

سەرەراییی هەبوونا زنجیرەپەکا شەران و خوین پزۆنتی (ایمان و علاجە، 2013-2014: 3). ژیا نا وان ب ژینگەھ و سروشتی ئەوانفە گریڤایی بوو، خودان تەرش و تەوال بوون، ژبۆ بدەستفەھینانا پیدفین خوە ناچاربوون ل دویف سروشتی بگەرن داکو بدەستفەبھینن. ھەرھوسا ئەو شەپزین د نافبەرا ھۆزاندا ل دور ب دەستفەھینانا دەستەلاتی کارتیکرنەکا راستەوخۆ ھەبوو ل سەر ھەبوونا شیعرا پیڤگۆنتی ژبەر ھندی گەلەک دابونەریت د ناڤ ئەواندا پەیدا بوون، ژ ئەوان ژێ و دەمی کەسەک دەھاتە کوشتن گری و قیزی و نالینا ژنا د ئەسماناندا دەنگفەدا و ب سنگی خو دادان و پچپین خوە د قوساندن و ناڤ چاڤین خوە ئازار و ئەشکەنجەدان و ئەقان کریاران پتر پۆل ھەبوو ل سەر بھیزبوونا شیعرا پیڤگۆنتی ب تاییبەتی د سەردەمی جاھلیەتیدا. شاعرین بناڤودەنگ ژ ھەر دوو پەگەزان (ژن و زەلام) ان پەیدا بوون وەک خنسٹ و حسان بن ثابت ... ھتد. شیعری جۆرا و جۆر و بابەتین ھەمەپەنگ د ناڤا بەرجەستە بوون، وەک: پیڤگۆنت ل سەر کەس و کارین نیزیك، پیڤگۆنت کەسین خودان ھەببەت و دەستەلات، پیڤگۆنت ب کەسین زانا ئەدیب و شاعران، پیڤگۆنت ب کەسانین سیاسی و باژێران ھەتا پیڤگۆنت ل سەر گیانە وەران ژێ ھاتنە دروستکرن.

د ئەدەبیاتا فارسیدا مرئی پەنگفەدانا خوە ھەبوو، لەو پرا ژ ئەدەبیاتا ئەوان بەری ئیسلامەتی بگەر ھەتا دگەھینە ئەدەبیاتا شیعری و پەخشانکیا فارسیدا پشٹی ئیسلامەتی مرن ئیک ژ گرنگترین تەوہرین ئەدەبیاتا ئەوان بوو، ب ئاویین جورا و جور باس ل مرئی و سەردەریکرن ل گەل رویدانی ھاتیبە کرن. پیڤگۆنتا (مرزکو) ژ پیڤگۆنتین بەنیاس دەپتە ھژمارتن د ئەفسانەیین فارسین بەری ئیسلامەتیدا (افسری کرمانی، 1371: 16). ھەرھوسا پیڤگۆنتین (سیاوش) و (زیر) یین د ناڤ ئەفسانەیین فارسیدا دچنە د چارچوڤی پیڤگۆنتین فارسین کەفتندا و د شاھنامەیا فیردەوسیدا ھاتیبە باسکرن (عموری، 2014: 72). پشٹی ھاتنا ئایینی ئیسلامی ئەدەبیاتا فارسی کەفتە ژیر باندورا ئایین و ئەدەبیاتا عەرەبی (ژ ئەنجامی ئەڤی کارتیکرنی مەبەستین شیعرا عەرەبی ھاتنە د ناڤ ئەدەبیاتا فارسیدا و ئیک ژ ئەوان پیڤگۆنت بوو، ب بورینا دەمی بەرفرەھ بوو و چەندین جور بخوڤە گرتن، ژ ئەنجامی ئەڤی وەرپار و پیژڤە چوونی پیڤگۆنت ژ چارچوڤەپەکی فرمی بەرەڤ چارچوڤەپەکی ئایینڤە چوو، کەفتە د خزمەتا ئایینیدا. ھەر ژ دەستپیکا پەیدا بوونا شیعرا فارسی ھەتا سەدی ھەشتی کوچی پیڤگۆنت زیدەتر د چارچوڤی قەسیدی خوەیا بوو ل پشٹی بھیز کەفتنا سەفەویان ئیدی پتر قالبی تەریک بەندی بۆ پیڤگۆنتی ھاتیبە بکارھینان و پشٹی ھینگی قالبی مەسنەوی بۆ پیڤگۆنتی ھاتیبە بکارھینان (اسلامی، 1386). د سەردەمی ئیسلامەتیدا پشٹی روورکی پیڤگۆنت بەرفرەھ بوو، کەفترین پیڤگۆنت

یا ابو الینبغی، محمد بن وصیف سیستانی و شیخ ابو العباس فضل بن عباس رنجبی بخارایی (ملکشاه و دیگران، 1394: 78).

ئەدەبیاتا کوردی وەک ئەدەبیاتا ھەمی مللەتین دیتەر ژ ئەقان بابەت و مەبەستین جوان و سەرنجراکیش بی بەھر نەبوو، چونکی تاکێ کورد وەک ھەر کەسەکی دیتەر تامکریبە تەحلاتیا مرئی ئەڤجا چ زاووک یان مەزن، ھەژار یان دەولەمەند، بھیز یان بی ھیز، دەستەلاتدار یان بی دەستەلات ... ھتد بیت. خودان ھەلوئیست بوو بەرامبەر مرن و وەغەرکنا کەسین دەوروپەری خوە. کاتیکرنا مرئی یا زیدە ل سەر مروڤی ب شێوەپەکی بەرفرەھ د پتریا بەشین ئەدەبی فۆلکلۆریدا وەک: ئەفسانە و داستان، چیرۆک و ستران و گۆتین مەزاندا ... ھتد پەنگفەدایە و سەردەریا مروڤی د نەخوشتترین بارودوخێ ژیا ئیدا دیارکریە. پەوانبیزێکا جوان د پیڤگۆنتا کوردیدا ھاتیبە بکارھینان ((زمانی لاوانەوہ پەرە لە خوازە)) (پسول، 1997: 18). ئانکو کەس و کارین نیزیکی مری زمانی دکنە ئامران و ب ریکا پەیفین سادە، کو ھەلگری چەندین واتایین جودانە و گەلەک ژ ئەوان واتایەکا قەشارتی ھەبە و باس ل کەسی مری کریە، لەو پرا (ئەگەر بە وردی لە ناوەرۆکی لاوانەوہی کوردی بکۆرتیەوہ شتی سەیرمان بۆ دەرئەکەوی کە ئیستا شارەواپە)) (تەقی، 1988: 106). پیڤگۆنت د ئەدەبیاتا کوردیدا ل سەر ئاستی (ئەوان کەسین پیڤگۆنتان د قەھینن) گۆتەبیزان دابەش دبیەتە سەر دوو جوران (پەفقی، 2014: 39).

1- پیڤگۆنت (لاواندەوہی فۆلکلۆری): مللەتی کورد ژ لایی ئەدەبیاتا فۆلکلۆریفە خودان سامانەکی دەولەمەندە و دەرپینێ ژ ھەست و ھزر و بیروباوەر و پەوشت و ژین و ژیا رگەلی کورد ژ ھەمی لابانڤە دکەت. ئەو ئاوینەپە یاکو ژیا نا تاکێ کوردا ل چاخێ بوری نیشان دەت. ب دیتنا رویدینکوی (گرنگیدان ب پیڤگۆنتی باپەخدانە ب ھەمی بەش و نەریت و فۆلکلۆری) (تەقی، 1988: 109). ژبەرکو ھەر پیڤگۆنتەک د شپت ھژمارەکا زانیارییان دەربارەیی سەردەریا کوردان ل گەل مرئی و شینی و شەر و شوپ کەسایەتیین دیروکی دابونەریت و سروشت و ژیا نا جفاکی و سیاسی ... ئاراستەمی مە بکەت.

2- پیڤگۆنت و لاواندەوہ ل دەڤ شاعران: شیعرا پیڤگۆنتی مەوادیەکی بەرفرەھ د ئەدەبی نفیسیدا ب گشتی و د شەریدا ب تاییبەتی قەگرتیبە. چونکی شاعر کەسەک ھەستیارە و ئەم دشین ئەزموننا ئەوی سەبارەت ژ دەستدانا کەسوکاران ... ھتد د شیعەر و بەرھەمین ئەویین ئەدەبیادا ببینن. کەواتە شیعەر ژ ھەمی ھونەریت دیتەر پتر گریڤایی مرئی گەوھەری تشتی پیشان دەت نە کو روخساری ئەوی. ھەر د چاخین دیرین وەرە شاعران گرنگی ب مژارا مرئی دایە (چونکی پەیوہندی د ناڤبەرا شاعری و مرئیدا پەیوہندیەکا باوہریکریە و دی ھەر مینیت، و ئەڤەژی بۆ ھونەرییونا شەری و ئەتەکتین وی یین بەرز جوان قەدگەریت، پتر ژ بەشین دیتەر نوینەراتیبا دیتنا مروڤی

کەسان کارتیکرنەکا مەزن ل سەر لایەنی دەروونی مالباتا مری دکەت و خەمێن ئەوان سڤک دکەن و بیهن فرەهیی ل دەف ئەوان پەیدا دکەت. د کەندا پیگوتن ژ لایی ژنی و زەلامی هەردووکانفە دها تە گۆتن، بەلی پتر ژنی پۆلی خوە گێرا، چونکی ژن هەستیارترە ژ زەلامی و هەر زوی خەمگینی سەروسیمایی ئەوی داگیردکەت، لەورا ((دەقی گۆرانپیهکانی شین، لاواندەنە، لایلاپ، داب و نەریتهکان... هتد زیاتر لە هزر و بیری مێینه سەرچاوهی وەرگرتووە ...)) (نورەدین، 2004: 39). سترانا پیگوتنی پتر ل سەر زاری ژنی بناقودەنگ بوو.

6- جورین سترانا فۆلکلوریا کوردی:

فەکۆلەر و بسپۆران هژمارەکا دابەشکرین جودا بۆ سترانا فۆلکلوریا کوردی کرینە، هەندەکا دابەشکرین ژ ئالیی رۆخساریفە هەندەکا ژ ئالیی نافەپۆکیفە و هەندەکان ستران ب گشتی بۆ سەر چەند جوران پارفرکییە، کەواتە هەر فەکۆلەرەکی ل گۆرپیهی نیرینا خوە ئەو دابەشکرین ئەنجامداپە. بەری دابەشکرین سترانی دیاربکەین، مە ب فەر دیت ل دەستپیکێ ئاماژە ب دابەشکرنا شیعرا فۆلکلوریا کوردی بکەین ئەوا ل سەر بناغی زانستی ژ لایی محەمەد بەکری د پەرتووکا (کیش و ریتمی شیعری فۆلکلوری کوردا) هاتپیهکرن، چونکی ستران گریداپە ب هۆزانپفە و لایەنی رۆخسار و نافەپۆکی هەر دوویان ل بەر چاق وەرگرتپیه. وەک ل خوار دیارکری:

شیعرا فۆلکلوریا کوردی ژ لایی سیستەمی ریتیمفە دبیتە دوو دەستە (بەکر، 2004: 169):

أ- ژ لایی بابەتیفە بریتپیه ژ شیعرا خودی (لیریک) و شیعرا داستانی (ئیبیک).

ب- ژ لایی سیستەمی کیشیفە دبنە دوو جور:

1- شیعری ب کیش: وەک حەیران و لاوک. حەیران: نافەپۆکەکا دلداری ب خوەفە دگریت. لاوک سەرەپای هەبوونا لایەنی دلداری سەرھاتیین دپۆکی و قارەمانی ژنی دناقدا دەپنە دیتن.

ب- شیعری کیشدار: بەیت و گۆرانی ب خوەفە دگرن، سیستەمی ریتیمی هەردوویان وەک ئیکە .

ئەف دابەشکرنا پینگافەکا باش دەپتە هژمارتن و ل گەل سترانا فۆلکلوریا کوردی ژنی دگۆنجیت، لی هەمی ستران ناچنە ل ژیر سببەرا ئەفی دابەشکرنیفە وەک ئەوان سترانی ل دیوانان دەپنە گۆتن، چونکە گەلەکا جۆرا و جۆرن و چەندین تا و چەق ژنی دچن.

هەندەکا فەکۆلەرەکان جورین سترانی ل دویف دیلانکی و دیوانکی بوونی پارفەکرینە:

فەکۆلەر یاشار کاپلان د پەرتووکا (کانینا سترانان) دا سترانا فۆلکلوریا کوردی ب سەر ئەقان فۆرمین ل خوار پارفەکرپیه:

1- سترانی دیلان و گۆفەندان، دیلۆک، دۆرک.

2- سترانا دیوانکی (گازی).

بەرامبەر مرنی نمایش دکەت (هلال، 2005: 17). شاعری شیعر نە بتنی ب مرن ئەندامین خیزان خوە فەهانپیه، بەلکو هەر کەسەکی ریز و قیان و بەایی خوە ل دەف شاعری هەبا مرن ئەوی د بوو پالدر ژبو نفیسینا تیکستەکی شیعرا پیگوتنی. ئەو پیگوتنا زینن ب مرن مەموی فەهانپیه د مەموزینا خانیدا ژ پیگوتنن سەرکەفتی د ئەدەبی کوردیی سەدی هەفدی دەپتە هژمارتن (تەقی، 1988: 108). هژمارەکا شاعران وەک مەولەوی و مەلا عەبدرەحمانی مەلا کەندی و ئەحمەدی نالپەند ... هتد شیعر د هەمان مەبەستدا فەهانپینە.

5- پیگوتن د ئەدەبی فۆلکلوریا کوردی:

پیگوتن ب گشتی و بین فۆلکلوری ب تاییەتی وەک خودیک دەپتە هژمارتن، چونکی ((ناوهرۆکی لاوانەو و پرسە لە هەموو بەشیکی تری فۆلکلور کەتر گۆرینی بە سەردا هاتوو و پاشماوی نەریت و رووداوی کۆنترین ئاین و باری کۆمەلایەتی میللەتانی تیدا پاریزراوو و باشترین دەرفەتە بۆ زانین باری دەروونی گەل ... باسی کارەسات و رووداوی ئەکات چارەسەرکردن و خۆلی رزگارکردنی نیو و هەموو هیزیک لە ناستیدا دۆش دانەمینی کە ئەویش مردنە ... ئەو مردنە هیچ شتیک جی ی پرناکاتەو و لە بیرچوونەوی نیو!!)) (تەقی، 1986: 107). پیگوتن ب بەشەکی گرنکی سترانا فۆلکلوری دەپتە هژمارتن، ب شیۆهیهکی سەرزاری ژ بەرەبابەکی بۆ بەرەبابەکی دپتر هاتپنە فەگواست و ب گەنجپنیهکا دەولەمەند بۆ مللەتی دەپتە هژمارتن نە بتنی دچپتە د لایەنی دەروونیدا، بەلکو ئاماژە ب گەلەکا پویدان و سەرھاتیین دپۆکی و نەتەوہی کەسوکی و داب و نەریت و پەروشت و تیتالا دکەت و پەوش ژانا مللەتی ژ ئالیی سیاسی و جفاکی رەوشەنبیری، نەتەوہی و ئاینی ل چاخین بەری نیشاندەت. ئەف بۆمە د سەلمین مرن و پیگوتن و شینی و بەھییا کارەکی مەزن لسەر فەهاندا هەلبەستین سترانا فۆلکلوری کرینە ژ کەندا هەتا نوکە. ب گشتی پیگوتن خەملاندپیه ب شین و گری نالینان و خودان ئاوازەکا خەمگین و دەنگەکا نافنجپیه تیکەلە ب ستایشی، دەرپرنی ژ دویرکەفتن و غوربەت و داگیرکرن و مرن ژ دەستدانا خوەشتقییان و گیانەوہران دکەت و دەماندەما تابلویەکی ب رپیا ریزکرنا باشی و قەنجپین کەسی مری و چوویی رەنگین دکەت، ب دەربازبوونا دەمی و گوہۆرپینا ژانی ئەو ژنی کراسی خوە نوی دکەت و ژ دەستپیکێ هەتا نوکە ل گەل کاروانی ژانی بەردەوامە.

ل دەمی کەسەکا دچپتە بەر دلوقانپیا خودی ژ ئالی جفاکیفە هەندەکا رپۆرەسمین تاییەت بۆ دەپتە گێران، کەسین نیزیک و دەووبەر و بۆ ماوہیی چەند پۆژان ل مالباتا مری کومدبن و پشکداریی د خەما ئەواندا دکەن. ئەم ب چەندین پەیفان دەرپرنی ژ ئەوان رپۆرەسمان دکەین وەک: (تازی، بەمی، شینی، زیمار، سەرەخوہشی، سەرساخی... هتد) (هادی، 2016: 164). ئامادەبوونا ئەوان

ئەڤجا چ ئەڤینی یان ئایینی ... ھتد بیت، وەك جوړی (مەدیحا، مەڤلوود، قەول، زكرو لایا) دچنە ژیرسیبەرا بابەتی ئایینیدا، چونکی ھەمی دەربړینی ژ لایەنی ئولی بیروباوهرین ئایینین كوردی دكەن، ئەڤجا چ ئایینی ئیسلامی یا یی ئیزدیاتیی ... ھتد بیت. بەلی نه یا پروونە كا مەبەستا ڤەكۆلەری ژ پشكین سترانی و جورین سترانی جییە بوچی ب ئەڤی شیوھیی داینە دیاركرن.

7- جهی پیڤگوتنی د جور و مەبەستین سترانیدا:

ھژمارەكا دابەشكرنان بۆ سترانا فۆلكلوری ھاتینە كرن و پیڤگوتن وەك جوړەك ھاتیبە ھژمارتن، لی ئەگەر ئەم تەماشەیی ئەوان دابەشكرنان بكەین"دی بینین كو جهی پیڤگوتنی دبیته ئاریشە، ژبەرکو ئەم نەشین جھەك ڤەبړ و دەستنیشانكری بۆ پیڤگوتنی دانین و بیژین ب تنی ئەڤ جوړی سترانی پیڤگوتنە. ئەڤی مەبەستی بەشەك مەزن ژ سترانا فۆلكلورییا كوردی ب خوڤە گرتیبە و ئاواپین جوړا و جوړ تیکەلی پراڻیا جوړ و مەبەستین سترانی دبیت. ل ڤیژی دئ ھەولدهین ب ریکا بەرجەستەكرنا جوړین پیڤگوتنی د سترانا فۆلكلورییا كرمانجیا سەری ئەڤی چەندئ بدەینە دیاركرن:

7-1- سترانین سەر گوڤ و جەنازەیان:

پەنگە سادەترین و بەربەلاڤترین جوړی پیڤگوتنی د سترانا فۆلكلورییا كوردیدا ئەو سترانین كو كەس و كارین مری ل سەر تەرم (جەنازە) یی مری یان دبیرھینانەڤیا مرنا ئەویدا دبیزن، دەربړینی ژ ئیش و ئازارا د ناخی ئەواندا دكەت و پەسنا لاوینی و جوانی و مەردینی ... ھتد، سیفات و لایەنین ئەوی یین باش و كریاریت ئەوی یین چاك دكەت. د شیاندا بیژین ئەڤ جوړی پیڤگوتنی ل گورەیی كەسی مری دەیتە گۆھورین، بۆ نمونە ئەو كەسین گەنج پیڤگوتنا ئەوان ب ئازارتە ژ یا كەسین ب تەمەن، پیڤگوتنا ئەوان كەسین بیک و زاڤا و یین د دەزگربیندا و ھیقپین ئەوان ھەلاویستی گەلەك ب ژانترە ژ یا كەسین ب ھەڤژین. ئەو كەسین بی ژرپەت و ب خەما خوڤە دچن پیڤگوتنا ئەوان دژوارترە ژ یا كەسین خودان زارۆك واری ئەوان ئاڤا ... ھتد، ب ئاواپەكی گشتی مرن و وەغەركرنا ھەر كەسەكی د بیته برینەك د دلئ كەس و كار مالباتا ئەویدا و ھەر ئیك ل گورەیی ڤیان و ھەزكرن و شیانین خوڤە پی دبیزیت و دلئ خوڤە ئارام دكەت.

ئەم دشین ئەڤان جوړە پیڤگوتنان ژى بكەینە دوو جوړ، جوړی ئیکئی ئەو پیڤگوتنین ژ نەوہیەكی بۆ نەوہیەكی دیتر دەیتە ڤەگواستن خەك ئەوان ژ بەر دكەن و دبیزن. جوړی دوویی ئەو یین كو كیشدار نینن و راستەوخۆ دەیتە گوتن. ل دەستپیکئی دئ باسی ئەوان جوړان كەین یین كو كیشدار تا پادەییەك سەروادارن:

پیڤگوتن ژبو مرنا كەسەك گەنج :

((بەژنا دەلالئ دلئ من ل بەر گوتنی

خوہزیابا ھاتبا كړین و فروتنئ

3- ناڤی ڤۆرمین سترانان: ڤەكۆلەری ئاماژە ب ناڤی ھندەك ڤۆرمین سترانان داینە كو د چنە ژیرسیبەرا سترانین دیوانی و دیلانكیدا و د شیانداپە ب جورین سترانی ژى ب ھەژمیرین: وەك: 1- دیلۆك، دۆرك. 2- لاوژە/ لاوژ، كلام. 3- لاوك، دەلال. 4- پایبیزۆك. 5- ھەیرانۆك. 6- شەش بەندی، بەریتە. 7- نارینك. 8- سەری زاڤا. 9- پەستە. 10- زیمار. 11- لایئ لایئ، لوریک (سترانین لاندك/ دەرگوشئ). 12- سەرتیلەك (سترانین نیچیرڤانیئ). 13- مەدیحە.

4- سترانین كاری (سترانا ھەلكەڤتان).

5- سترانین لەینو و زارۆكان .

ئەگەر ب ھویری تەماشەیی ئەڤی دابەشكرنا ژ بۆ ڤۆرمین سترانی ھاتینە كرن بكەین، بۆ مە دیاردبیت ھندەك سترانین فۆلكلوری ھەنە ب شیوھیی دیوانكینە و د ھەماندەمدا ب شیوھیی دیلانكی ژى دەیتە گوتن، ئانكو ھەر دوو شیواز د ناڤ ستراناندا دەیتە دیتن و سترانا ب ئەڤی شیوھیی ناچیتە د چاچوڤەیی ڤۆرمین دیاركریدا.

ھەروەسا عەبدولكەریم سوووش د پەرتووكا (نەوايا موترب و چەنگین كوردان) دا، ب شیوھییەكی بەرفرەھتر ژ یاشار كاپلانی سترانا فولكورییا كوردی ب گشتی بۆ سەر چوار پشكان پارڤەكریە، ئەو ژى :

1- سترانین دیلان و گوڤەندان.

2- سترانین دیوانكی/ دیوانی/ مەجلیسی.

3- سترانین كو ھەم دیوانكی نە و ھەم ژى دیلانی نە.

4- سترانین ئولی و ئایینی.

د ئەڤان پشكاندا ھاتیبە دیاركرن كا ئەڤ ستران ل كیز دەمی و جهی دەیتە گوتن، بەلی مەبەست ب دروستی نە ھاتیبە پروونكرن، ئانكو ڤەكۆلەری دیار نەكریە كا ھەر پشكەك كیز جورین سترانان بخوڤە ڤە دگرت، چونکی مە ھندەك سترانین فۆلكلوری ھەنە نا چنە ژیرسیبەرا ئەڤان ھەر چوار پشكاندا، وەكی سترانین كاری كو ناچنە د چارچوڤەیی سترانین دیلانی و نە یین دیوانی و نە یین ئولیدا .

ژبلی دەستنیشانكرنا ئەڤان پشكین ل سەری دیاركری، ڤەكۆلەری ناڤھاتی جورین سترانی ئاوازین كوردی ژى داینە دیاركرن، وەكی: (باجی، بالۆرە، باو، ئازیزە، ھەیرانۆك، پایبیزۆك، بەند، بەیت، دیلۆك، دوورك، پەستە، لاوك، شینگیزی، لورینك، سەرشۆ، لاوژ، قەتار، سەریلی، مازیچنی، بنملى، نارینك، شەشەبەندی، مەدیحا، مەڤلوود، قەول، زكرو، قەسیدە، ھۆرە، سیاھچەمانە، گەرەلاوژ، پانۆك، دەنگی، سرود، چاریگار، بیژیتە، تەناھی، لایا، موور، ھیزوونكی، باھار، مەنەلۆج، كەلھۆری، خەوكەر، تووہخوہنی، گۆرانى، ھەیران، قەلەبەیتك، چەمەری، سترانین كار، سترانین لەبیز و زارۆكان). ئەگەر تەماشەیی ئەڤان جورین ستران و ئاوازین كوردی بكەین، بۆ مە خويا دبیت ئەم دشین گەلەك ژ ئەڤان جورین سترانان بكەینە د چارچوڤەیی ئیك بابەتدا، چونکی بۆ ئیك مەبەست دەیتە گوتن،

ئەز دا لیدم پوچکا شرین و مالی دئی

گه میفانا گه میین خوه ب دایکین خورتا ره به رداينه ئافی
خوهزی ژ خیرا خودی را داكا وه ژی ب وپا هاتبا كوشتن

به ژنا دهلالی دلی من زرافه وهخته بشکیت

داكا وه دنیا نه دیا

دئی چمه زاخوڤا بادینان

جوتین دختورا کادرا سایقیت سوبه و ئیڤارا وه هه یاتا داكا خوه ب
خوه ره برینه)) (Taveheyv, 2022).

که مه ره ک زیری بکرم باقیمه پشتی

ئەزئی تابیتەکی ژ دهلالی دلی خوه ره چیکم ژ داری له فه نان

ل قیری د بینین یا ب پیگوتنی رادبیت راسته خو هه ست و سوزین
خوه به رامبهه مرین خوه دهر دبریت، ستران یا کیشدار نینه،
هه ره وسا چ سه روایین پیکستی ژی نه هاتینه بکارهینان.

ئەزئی دهینم سه ر ملی فان په پیکان و فان ره به نان

دئی بمه زاخوڤا بادینان ناڤه مه وتەنان)) (رشو، 2022).

بۆمه دیار بوو کو ئەو پیگوتننێن ناڤه خه لکیدا به لافن و ب ئاوی
سترانکی دهینه گوتن جورا و جورن، ئانکو ساخه له تین وان وه کو هه
نینه. هه مان تشت بو ئەوان پیگوتنان ژی دروسته بین کو ژلایی
سترانینێن فۆلکلۆری و دهنگبێژان دهینه گوتن، ئانکو ل دویڤ ئەو
دابه شکرین بۆ سترانا فۆلکلۆری هاتینه کرن ئەم نه شین پیگوتنی ب
جۆره ک ژ ئەوانفه سنووردار بکهین.

مرنا که سی گهنج باندورا خوه ل سه ر مروڤی بجه دهیلیت، د ئەفی

ده قیدا ژنی ب شیوازه کی جوان و پیکستی په سنا به ژن و بالا ئەوی

یا زرافه پیکوپیک کرییه و پی دبیزت، وه کو د ده قیدا دیار (به ژنا دهلالی

دلی من ل بهر گوتنی) نه ب تنی ئەو پی دبیزت، به لکو هژماره یه کا

که سین دیتر پی دبیزت ئەف چه نده ژی ژ په یفا (ل بهر گوتنی) دیار

دبیت. ئەگه ره ته ماشه ی کۆپله یا ئیکی بکهین" دئی بینین کو تا

پاده یه کی کیشداره، ئانکو هه ر پیزه ک ژ سیزده بره گه یان پیک دهیت،

هه ره وسا هه ر سی پیزه هه سه روانه (گوتنی، فرۆتنی، دنی). ل کۆپلا

دوویی ژی هه ر چه نده پیزین شعری کیشدار نین، لی په یقین

(له فه نان، ره به نان، مه وتەنان) هه سه روانه .

جۆری دوویی ئەو پیگوتنا راسته خو و ده ملده سه ته کو خودانی مری

ب ئاوا یه کی تابیه ت بۆ مری خوه دبیزت، د ئە فان پیگوتناندا پیرانیا

جاران کیش و سه روا یه کا وه سا ناهیه ت دیتن، هه ره وسا مه رج نینه

هۆزان ل سه ر کۆپله یان بهیه ت دابه شکرن وه ک پیگوتنا دایی شه م ژبو

سیه و سی زارۆک و نه ئه یین وی بین ب ده ستی تیرۆستین داعش

هاتینه شه هیدکرن و ئیخسیرکرن:

((زارۆکین من خوه شک بوون

دایکا وان په پۆکی

داکا وان ب کول و دهر دین وان مری

م مال میرانی که زه ب

داکا وان په پۆکه

م ره به نا خه لکی چپایی

برینا میرا جه نکه شیرا

هه ی باب و براکی منو

هه ی داکا وه ب فی کولی مریه

داکا وه بی کاروانی شه هیدا

من گو بلا بریندارا راکن سه ریپیا

ئەزئی چم سه ر هه ستیکین وان بسه کمن

من گو پیلن خۆینین وان ببینم ...

من گو من دنیا ناڤی

که له کفانا که له کین خوه گرتینه

2-7- پیگوتن دسترانین دیلانکی و دیوانکیدا:

پیگوتن په یوه ست نینه ب جۆره کی دیار کریی سترانانغه، ئەفجا چ ژ
لایی روخساری یان ناڤه پۆکیڤه بیت. ئەگه ره ئەم ته ماشه ی ئەوان
دابه شکران بکهین بین ل سه ر بناغه یی روخسار و کیشا هوزانانغه
هاتینه کرن، ئانکو ئەو دابه شکرین سترانی ل سه ر دوو جۆری
دیوانکی و دیلانکی و هنده ک دیلانکی و دیوانکی دابه ش دکن" دئی
بینین پیگوتن ده می جوراندا هه یه. چیدبیت جهی پیگوتنی د
سترانین دیلانکیدا جهی سه رسۆرمانی بیت، لی د سترانا فۆلکلۆرییا
کرمانجییا سه ریدا سترانین دیلانکی بین ب ئەفی شیوه یی هه نه و
دبه ره تدا پیگوتن. بۆ نمونه سترانا (مه م عه باسی) ئانکو (مه مو و
عه یشی) و سترانا (شه کر ئاغا).

مه م عه باسی یان (مه مو و عه یشی) پیگوتنا وه ردییه ب كوشتنا كورئ
خوه مه موی گوتیه، پشتی بورینا چه ند سالان مه مو د زڤرپته مالا
خوه و دایکا خوه وه ردی هشیار ناکه ت و دچپته د ژورا خوه فه ل
گه ل هه قزینا خوه دنڤیت، لی دایکا ئەوی وه سا هزر دکه ت که سه ک
بیانی هاتییه مالی و ب خه له تیڤه کورئ خوه دکوژیت و پاشی پی
دبیزت (erkmen, 2022).

((هو ی هو ی هو ی مه مو

هه سپی مه می من بۆزه

ژارۆ دلو مه مو

مه پیدانی دکه توزه

هو ی هو ی هو ی مه مو

سه فه ر دایکی پیرۆزه

ژارۆ دلو مه مو

سه فه ر دایکی پیرۆزه)) (gotinenstranan).

پشتی مه‌م عه‌باسی ب خه‌له‌تیغه ژ لایی دایکا خوه‌فه هاتییه کوشتن پیگوتییه، دهربرینی ژ ئیش و ئازارا خه‌ما دژوار یا دایکا وی و هه‌قژینا ئه‌وی عه‌پیشی دکه‌ت و ژ لایی گه‌له‌ک سترانیژانغه هاتییه گوتن وه‌ک سالی شرنه‌خی و ... هتد، ژ سترانیژه‌کی بۆ سترانیژه‌کی دیتر گوه‌وپین دنافدا ده‌ینه دیتن، لی ئه‌و گوه‌وپین چ کارتیکرنی ل په‌یاما سه‌ره‌کی ناکه‌ن، به‌لکو بۆ ئه‌گه‌ری جۆگرافی و فه‌گپرانا ئه‌وی ب شپوه‌یی زاره‌کی فه‌دگه‌ریت. ژ لایی روه‌ساریفه ده‌ق ل سه‌ر کیشا حه‌فت بره‌گه‌ییا فۆلکلورییا کوردی هاتییه فه‌هاندن، سه‌روا هونه‌ری و نه‌هونه‌ری د نافدا هاتییه بکارهینان، دیاردا دوباره‌کرنی ب شپوه‌یه‌کی به‌رفره هاتییه بکارهینان وه‌ک دوباره‌کرنی رستا ده‌می کویله‌یاندایا هه‌یه، ئانکو رستا ئیکی و سبی وه‌که‌فه‌فه. هه‌روه‌سا رستا دوویی و چواری ده‌می کویله‌یاندایا دوباره‌کرنی. وه‌کو دینین ئه‌فه سترانه‌کا دیلانکییه، کیشداره و ده‌مانده‌مدا ژ پیگوتنه، ئانکو کورد ل به‌ر ئه‌فی پیگوتنی دیلانی ژی دکه‌ن.

رویدانین سه‌رهاتییا سترانا شه‌کر ئاغایی بۆ سال 1914 فه‌دگه‌ریت، شه‌کر ئاغا که‌سه‌ک زیره‌ک و خانه‌دان و خودان گوتن و پله و پایه بوو، ل گوندی مه‌ران ئانکجیوو، کار و کریارین ئه‌وی ژ یین ئاغایین دیتر جودابوون، له‌ورا میر و والیین دیتر که‌رب ژئ فه‌دبوون. ئه‌و جهی شه‌کر ئاغا لی ئانکجی ژ لایه‌کیفه شه‌ر دناقه‌را روسیا و عوسمانی و ئیرانییا دروستبوو، ژ لایه‌کی دویترفه کوردا خه‌بات دکر و هه‌ول‌دان داخوایین خوه‌ بجه بینن، عه‌بدله‌زاق به‌درخان ژئ ئیک ژ که‌سایه‌تین خه‌باتکه‌ر بوو شه‌کر ئاغا هاریکاریا ئه‌وی دکه‌ت. ل ئه‌وی ده‌می جه‌وده‌ت پاشا سه‌رکیشی له‌شه‌کری بوو، هایداری په‌یوه‌ندییا دناقه‌را شه‌کر ئاغای و عه‌بدله‌زاقی دبیت، له‌ورا ب به‌هانه‌یا میه‌فانداری دجیته مالا شه‌کر ئاغایی، شه‌کر ئاغا به‌ره‌فه جه‌وده‌ت وانفه دجیت داکو پیشوازییا ئه‌وان بکه‌ت، لی ئه‌و گولله‌یان لی د ره‌شینن و ب بییه‌ختی دکورن. هه‌ر چه‌نده شه‌ر دناقه‌را هه‌ردوو لایان دروستبوو و تولا ئه‌وی هاته فه‌کرن و چه‌ندین که‌س ژ هه‌ردوو لایان هاتنه کوشتن، لی ب مخابنیفه شه‌کر ئاغا سه‌رۆکی هۆزا گرافی و ئه‌رتووشیان ب بییه‌ختی هاته کوشتن (erkmen, 2021).

((های هۆزه ب هۆزه شه‌کر ئاغا ب هۆزه

های هۆزه ب هۆزه شیری سور ب هۆزه

مه‌یین کمپته جانی ره‌ش بۆزه

شیری سور کوشتن خانیی گورۆزه

خانیی گورۆز به‌ر پی هیسه‌تی

هه‌ریما گورۆز به‌ر پی هیسه‌تی

به‌ژنا شه‌کر ئاغا ستونا خیبه‌تی

شیری سور کوشتن گرتیی حوکمه‌تی)) (gotinenstranan).

ئه‌فه پیگوتنه باس ل کوشتنا شه‌کر ئاغایی دکه‌ت، ب گه‌له‌ک شپوه‌یان ژ لایی گه‌له‌ک سترانیژ و ده‌نگیژانغه هاتییه گوتن، هه‌ر ئیکی پیش و پاشکرن و کیم و زیده‌هی د په‌یقاندایا کریه، لی ب شپوه‌یه‌کی گشتی هۆزانا ئه‌فی سترانا پیگوتنی یا کیشداره و ل سه‌ر کیشا ده‌ه بره‌گه‌ییا فۆلکلورییا کوردی هاتییه فه‌هاندن و هه‌ر کویله‌ک ژ چوار نیغه دیران پیکده‌یت، هه‌ر دیسان هه‌ر کویله‌یه‌کی سه‌روایه‌کا تاییه‌ت هه‌یه و ده‌مان ده‌مدا ئیک ده‌نگ د هه‌ر چوار نیغه دیراندا دوباره‌کرنی. ژ ته‌کنیکین دیترین سه‌رنجراکیش د ئه‌فی پیگوتنییا ئه‌وه کو دوباره‌کرنی په‌یقان هه‌یه، ئه‌وژی خوه‌شیه‌کا میوزیکی بۆ سترانیژیی و گوهداری دروستکه‌ن. دیاردا مرن و خه‌مباریی سترانیژیا زاله و دهربرینی ژ خه‌مان ئه‌وان دژوار دکه‌ت، به‌لی ل گه‌ل هندئ هۆزانا سترانی یا کیشدار و دیلانکییه، ئانکو زیده‌باری خه‌مداری ل ده‌می خوه‌شی و گوفه‌ندان ده‌یته گوتن و داوات ل به‌ر ده‌یته کرن.

ئه‌فه نمونه‌ن هاتییه دیارکرن بۆمه دیارده‌کن د سترانین کو هوزانین ئه‌وان کیشدارن و ته‌نانه‌ت بۆ دیلانی ژئ ده‌ینه بکارهینان پیگوتن هه‌یه. ل گه‌ل هه‌بوونا نمونه‌یین پیگوتنی سترانین دیلانکییا، لی مه‌یدانایا بی هه‌فرکا سترانین پیگوتنی د سترانا فۆلکلورییا کوردیدا سترانین دیوانکییه، ئانکو ئه‌و سترانین کو کیشدار نین و سه‌روایه‌کا ریخکستی ب خوه‌فه ناگرن. هه‌ر چه‌نده سترانین مه‌یین فۆلکلوری پرن ژ ئه‌قان جۆره پیگوتنان، لی ل قیری ب تنی دی دوو نمونه‌یان وه‌رگرن، ئه‌و ژئ پیگوتنا سه‌عیدی ئه‌حمه‌د و سنجاری تالۆنه:

سه‌عیدی ئه‌حمه‌د مه‌زنی عه‌شیره‌تا ره‌مان بوو، ب ده‌ستی پسمامین خوه‌ هاتییه کوشتن. کوشتنا ئه‌وی کارتیکرنه‌کا مه‌زن هه‌بوویه و بوویه ئه‌گه‌ری ژ دایکبوونا ئیک ژ بناقوده‌نگترین پیگوتنان د سترانا فۆلکلورییا کوردیدا، گه‌له‌ک ده‌نگیژان ئه‌فه سترانه‌ گوتینه، ئه‌م وه‌ک نمونه‌ دی یا ده‌نگیژ (حوسینی فاری) وه‌رگرن:

((گدی لۆلۆ ده‌لۆلۆ

من دی ئه‌پیشو دگۆ قاسمو لۆ برا

دلی منی دیشی دیشی

وی ده‌ به‌رخیی باقی من لاو

سبه‌ دلی منی دیشی

ل دونیایی دیشی دیسا سه‌د جاری دیشی

وه‌لا توئی قی سبی

رابه‌ خوه‌ گری بده‌ ب خافیانی ب جاسوسی

لۆ برا ب ده‌رویشی

توئی له‌ز بکی

بله‌زینی ب مه‌شینی

به‌ری خوه‌ بدی

کامباخا وه‌لایه‌تا دیاربه‌کر

توی پشته خوه بدی

دیورای بی خوه دیکا فی نه دلئی

به‌ری خوه بدی

مایوسخانا شهوتی

قانانا ژوری

قاوشا ددویا نه‌زاره‌تا پیشی (...)) (stranenkurdi).

نه‌ڤ سترانا دیوانکیه و ب کوشتنا سه‌عیدی نه‌حمه‌د هاتییه گوتن و

پیگوتنه‌کا بهیز د نه‌دیبیاتا فولکلورییا کوردیدا دهیته هژمارتن و ژ

لابی چه‌ندین ده‌نگیژان و ژنن مالباتا سه‌عیدی نه‌حمه‌د وه‌ک عه‌یشی

و وه‌سیلا ... هاتییه گوتن، چونکی کوشتنا سه‌عیدی نه‌حمه‌د

رویدانه‌کا کارتیکه‌ر و پیگوتنه‌کا بهیز دهیته هژمارتن. له‌ورا ژ سنورین

ده‌ڤر و عه‌شیره‌تا ره‌مان ده‌ریازبوویه وب‌گه‌له‌ک شیوه‌یان هاتییه

ڤه‌گپران (خلیل، 2021: 30). وه‌کو دبینن هر چه‌نده ده‌قی

سترانی ده‌وله‌مهنده ب‌گه‌له‌ک هونه‌ر و ته‌کنیکان و وینه‌یین بالکیش

هه‌مبیزدکته و پر ژ هه‌ست و سوزان، لی کیشدار و سه‌روادار نینه و

ب‌ئاوایه‌کی سه‌ریه‌ست هاتییه گوتن و پشتبه‌ستنی ل‌سه‌ر ریتمه‌کا

تاییه‌ت دکته.

سترانا نه‌حمه‌دی مالا مووسای ژی ئیک ژ پیگوتنننن به‌ریه‌لاڤ و

کاریگه‌ره د سترانا فولکلورییا کوردیدا. هه‌ژیکرنا د ناڤه‌را کوپ و

کچه‌کی ب‌ئاوایه‌کی خه‌مبار ب‌دوماهیک دهیته، ئانکو کوپ د ده‌ستین

برایین کچی دهیته کوشتن و کچ سترانی ب‌مرنا خوه‌شتقیی خوه د

بیژیت، گه‌له‌ک ده‌نگیژان نه‌ڤ سترانه گوتیه ل‌ڤیری وه‌ک نمونه دی

یا سه‌عید ناغایی جزیری ورگین:

((ناخ ... هه‌ی واخ ل‌من، هه‌ی واخ ل‌من ... لی مالا منی

هه‌یفا دلئی من مه‌حکومی، من ره‌بی لی دل‌که‌تنی

نه‌حمه‌دی مالا مووسا چاوا من د خوازی لی من نادنی

هونی چاوا بکوژن خوه‌شمیرا ژبو خاتری م‌ره‌به‌نی خوه‌شک ژنی

هه‌ی واخ ل‌من، هه‌ی واخ ل‌من ... لی مالا منی

هه‌یفا چاقین ره‌ش و به‌له‌ک هون دبینن ئیرو ناخ‌که‌تنی

ناخ ... دایی نه‌حمه‌دی مالا مووسا ژ خوه‌شمیره، هونه‌رمهنده لی،

ته‌میورفانه

ته‌سبیچی د ده‌ستی ویده ژ که‌ڤری شادی، لی ژ که‌هره‌بانه

نه‌و میرخاسه خوه‌شمیره نه‌کوژه ب‌خوه‌دی نه‌زی بیژم:

نه‌و میزی ب‌سه‌د میزانه

نه‌و نه‌مه‌ردی نه‌حمه‌دی من ب‌کوژه هاوار نه‌و ژ به‌را گور و پوڤی لی

خایانه)) (gotinenstranan).

نه‌ڤ ده‌قی سترانا پیگوتنی دیوانکیه و نه‌یا کیشداره، به‌لی نه‌گه‌ر

گوهدارییا سترانی بکه‌ین بو مه‌دیاردییت کو پیگوتنه‌کا بهیزه، د

نه‌ڤی پیگوتنننن خوه‌شتقییا نه‌حمه‌دی مالا مووسا ده‌ریپینی ژ خه‌مین

خوه‌یین ژوار ب‌سه‌بارته کوشتنا نه‌حمه‌دی ب‌ده‌ستی برایین خوه

دکته و نه‌وان ب‌خاین د هه‌ژمیریت، د هه‌مانده‌مدا په‌سنا جوانییا

چاقین وی و خوه‌شمیری و به‌هره‌یا نه‌وی د هونه‌ر و ته‌میورفانیننن

دکته، سه‌نگ و بهایی ته‌سبیچین خوه‌شتقیی خوه‌داینه دیارکرن.

پشتی کو مه‌نمونه ژ هر دوو جورین سترانان (دیوانکی - کیشدار،

دیوانکی - بیکیش) ئینان، نه‌ڤ چه‌نده وه‌سان خویایه کو نه‌م نه‌شین

پیگوتنی ب‌جوره‌کی دیارکریی سترانننه‌ڤه گری بده‌ین، لی پیگوتن

پتر د سترانا دیوانکیدا به‌رجه‌سته دبیت.

7-3- پیگوتن و مه‌به‌ستین سترانا دیوانکی:

سترانا دیوانکی ژ لایی ڤه‌کوله‌ران ل‌سه‌ر گه‌له‌ک مه‌به‌ستان هاتییه

دابه‌شکرن، لی وه‌کو دیاره ده‌ستنیشانکرنا مه‌به‌سته‌کا دیارکری و

سه‌ریه‌خو ژی ب‌ناڤی پیگوتنی تا راده‌یه‌کی سه‌رکه‌ڤتنی بده‌ستنه

ناهنیت، چونکه پیگوتن تیکه‌لی گه‌له‌ک بابته و مه‌به‌ستین دی دبیت.

ل‌ڤیری دی هه‌وله‌ده‌ین ب‌ریکا چه‌ند نمونه‌یان نه‌ڤی تیکه‌لی بده‌ینه

دیارکرن.

7-3-1- پیگوتن و نه‌ڤینداری:

نه‌ڤینی ئیک ژ به‌ریه‌لاڤترین جورین مه‌به‌ستا سترانا فولکلورییا

کوردیه، لی نه‌گه‌ر ته‌ماشه‌ی نه‌وان سترانین دیوانکی بکه‌ین کو

نه‌ڤینی ته‌وه‌ری نه‌وان بی سه‌ره‌کیه “دی دبینن کو گه‌له‌ک جارن

پیگوتن د نه‌ڤان ستراناندا هه‌یه، نه‌مازه کو سه‌رهاتی و داستانین

نه‌ڤینی بین کوردی پتر تراژیدینه.

ل‌ڤیری وه‌ک نمونه دی ئاماژه ده‌ینه سترانا گه‌نج خه‌لیلی کو باسی

سه‌رهاتییا نه‌ڤیندارییا د ناڤه‌را گه‌نج خه‌لیل و عه‌دوولی یا (حه‌فسی

خان) ی دکته. سه‌رهاتییا گه‌نج خه‌لیلی دریزه، لی نه‌وا کو

په‌یوه‌ندی ب‌باسی مه‌ڤه‌هه‌ی پیگوتنا عه‌دوولتییه ب‌گه‌نج خه‌لیلی.

دیاره پشتی بو ماوه‌یه‌کی دریز ژ ئیک دویر دکهن، ده‌نگویاسی

نه‌خوه‌شبوونا گه‌نج خه‌لیلی د گه‌هیته عه‌دوولی، نه‌و ژی ب‌هر

ره‌نگه‌کی بیت خوه‌دگه‌هینیه گه‌نج خه‌لیلی، لی دبینیت پسمامی

نه‌وی ل‌به‌ر مرینییه و داوی هه‌ناسه‌یین ژیانن هه‌لدکیشته، نه‌ڤچا ل

گه‌ل د ناخفیت و پی دبیزیت.

((وه‌ره لی لی وه‌ره لی لی وه‌ره لی لی

نه‌زی رابم نڤینا راحم بالگیها بدم به‌ر پاله

که‌مه‌را خوه‌بشکینم ژ هه‌سپی گه‌نج خه‌لیل را بکم ناله

بازنی خوه‌بشکینم بکم بوته بزماره

نه‌زی بسکین خوه‌بیرم بکم ره‌شمه دوخ و هه‌فساره

گه‌نج خه‌لیل بینم سواربکم ل‌کومیته‌کی تاله

بلا نه‌ڤ نیشان د ناڤ ئوسمانانده بیته خواره

دا نه‌بیژن پسمامی من گه‌نج خه‌لیل گه‌نجه‌کی کورده چه‌ندی بی

کاروباره)) (M. SEYDÍ, 2020).

هر چه‌نده نه‌ڤ سترانه ب‌گه‌له‌ک ئاوايان هاتییه گوتن، هنده‌ک

ده‌نگیژان ژی نه‌ڤیایه دوماهیکه‌کا تراژیدی بو سه‌رهاتییا دانن باسی

هندی کریبه که گنج خلیل ساخ مایه و ل گه ل عه‌دولئی قه‌گه‌ریایه و پشتی چند سالان مریبه، لی ل گه ل هندی ژئ سهرنجراکیشترین پیشکا سترانی پیگوتنا عه‌دولئی به گنج خلیل. ژ ئه‌وان ته‌کنیکین بالکیش د ئه‌فی سترانا پیگوتنیدا نیشاندانا دلسوزی و وه‌فادارییا کچا کورده، نه‌بتنی به‌ره‌قه‌خوه‌گوری هه‌فژین و ئه‌فیندارئی خوه‌بکه‌ت، به‌لکو یا به‌ره‌قه‌همی و ئه‌و تشتین ب بها یین گریدایی ب خه‌مل و جوانیا ئه‌ویقه (بسک و بازنگ و که‌مه‌ر ... هند) بکه‌ته پی‌دقیین هه‌سپی خوه‌شتقیی خوه و بجیت ل دویف بگه‌ریت، به‌لکو وی پی بزفرینیه مالی وه‌کی دیار پیگوتن تیکه‌لی بابه‌تی ئه‌فینداری بوویه و ته‌نانه‌ت غه‌ریبی و دابرانا گنج خلیل ژ عه‌دولئی ژئ روله‌کی مه‌زن د قه‌هاندنا ئه‌فی پیگوتنیدا دیتیبه.

7-3-2- پیگوتن و سترانین شه‌ران:

شه‌ر و مملانا دناقبه‌را عه‌شیراندا ئیک ژ بابه‌تین سهره‌کییین سترانا فولکلورییا کوردیبه، گه‌له‌ک جاران ئه‌ف سترانه به‌ره‌ف پیگوتنیقه دچن یان پیگوتن ب خوه‌دبیته ده‌روازه ژ بؤ ئه‌فان سترانان. ل قیزی وه‌ک نمونه دئی ئاماژه ده‌ینه سترانا شه‌ری مالا نیسر و قوتوی.

ئه‌ف سترانه باسی شه‌ری د ناقبه‌را به‌ره‌بابی پیروکان ژ عه‌شیره‌تا ره‌شکوتان دکه‌ت. کو مه‌زنی ئه‌وان حه‌جی موحه‌مه‌دی مستی بوویه و عه‌شیره‌تا سینه‌کا کو مه‌زنی ئه‌وان حه‌سویی براهیمی بوویه. د ئه‌فی شه‌ریدا چند که‌سه‌ک ژ هه‌ر دوو لایان هاتینه کوشتن ب تاییه‌ت ژ بنه‌مالا حه‌سویی براهیم. ستران ب پیگوتنا هه‌ر سی براین حه‌سویی براهیم ب تاییه‌ت محه‌مه‌د علی ده‌ستپدکته و پاشی به‌ره‌ف شه‌گیرانا رویدانین شه‌ریقه دجیت.

((هه‌یلا لی وایی، هه‌یلا لی وایی، هه‌یلا لی وایی))

خاتونا حزنایی ب سی ده‌نگان دکر گازی

هه‌سو مالاته خرابه‌سه‌ری فی سوبه‌هی ئه‌ز ره‌به‌نا خوه‌دی

نزانم چبوویه، چ جریا

ئه‌ز نزانم نه‌کو کولا هه‌له‌بی بوو

نه‌کو شارئی مۆشی بوو، نه‌کو فه‌نا حه‌شری بوو

ته‌مامی ئه‌فرو ده‌ری مالا بابی من و ته‌رژیانه

ل سه‌ری فی سوبه‌هی شه‌فه‌قا سبیره

من بالا خوه‌دایی ره‌وشه‌ک تفنگ

ل رزدا قیره ل پۆزی کانی گولانی

ل ملی شکه‌سته‌کی وه‌لاه د ته‌قیبا

دلی من ب ئه‌وی یه‌کی خوه‌ش بوو

من دگو فه‌نای چاره‌ک ژ جاران

حه‌سه‌ن و محه‌مه‌د علی ده‌رکه‌ته‌نه رزدا قیره

ژ خوه‌را دکن نیچیرا فان په‌ز کوفیان

من نه‌زانی بوو ئیرو چه‌رخا فه‌له‌کی

ل مالا باقی من چه‌پ گه‌ریا)) (TEMEL, 2016: 121-123).

ژ مالا حه‌جی محه‌مه‌دی مستی (یوسفی رشه‌حیمی، سلیمان، مستی، بازو) ب ده‌ستی محه‌مه‌د علیی برایی حه‌سویی براهیمی هاتینه کوشتن. ژ مالا نیسری (پزگار ئاغا، زاقایی ئه‌وان حه‌مید، محه‌مه‌د علی و قاسم براین حه‌سویی براهیمی، خالد) ب ده‌ستی علی شه‌مسئ دهینه کوشتن، هژماره‌کا خوه‌شمیز و عه‌گیدان بوویه قوربانی. حزنایا خویشکا حه‌سویی براهیمی سترانی ب ئه‌فی شه‌ری مه‌زن دبیزیت، پیگوتن ژئ ل گه‌ل مژارا سهره‌کی تیکه‌ل بوویه و زیده‌باری ئه‌فی چه‌ندی وه‌سفکر و شانازیکن ژئ دنافا ده‌یته دیتن. خه‌م و خه‌فته ... هندیین خوه‌دهرپینه و په‌سنا ده‌نگی تفه‌نگا خوه‌شمیزین مالباتا خوه‌دکه‌ت. مه‌به‌ستا پیگوتنی ب شیوه‌یه‌کی به‌ره‌ره‌ده‌سترانیدا خوه‌یا دبیت.

7-3-3- پیگوتن و میرخاسی:

میرخاسی ژئ ئیک ژ مژارین سترانا فولکلورییا کوردیبه، د ئه‌فی سترانیدا میرخاسه‌ک دبیته ته‌وه‌ری سهره‌کیی سترانی و په‌سن و ستایشا ئه‌وی ده‌یته کرن، لی پرائیا جاران هه‌ر ئه‌ف په‌سنا میرخاسه‌کی به‌ره‌ف پیگوتن و مه‌به‌ستین دیقه دجیت. ئیک ژ ئه‌فان سترانان سترانا عه‌می گوزنیه‌کو ژبلی په‌سنا میرخاسیا عه‌می گوزی، پیگوتنه و باسی شه‌ری وی ل گه‌ل بشاری چه‌تویی ژئ دکه‌ت.

((گوزی دگو عه‌مو لو لاو و و

به‌رخ من لو لاو و و

ئه‌زی ل هالانی که‌تمه ل داری دار بیها لو لاو

وه‌زی ل هالانا میرات که‌تمه ل داری دار بیها

ره‌شین جان بی زه‌را له‌هه‌لی لای باقا قه‌رچی که‌زیی مولولیو

ئه‌گه‌ر ره‌فاته ژ به‌ر بشاری چه‌تۆ به‌پۆز به‌لا بی

ئه‌زی شیر خوه‌ل ته‌هه‌رامکم

ل رۆژا حزورا ره‌بی‌عالمی

کونک بابا غه‌نیمی دینو مالی ته‌بی

ره‌فاته ژ به‌ر بشاری چه‌تۆ تونه‌به

ئه‌زی ناؤ و ماموسا عه‌می خوه‌بکم نافا ده‌فی ده‌نگیژا

به‌را ژ خوه‌را به‌لافی نافا حه‌فت دوه‌لی ئه‌جنه‌بییا)) (Boyxçi: 2021).

د ئه‌فی ده‌قیدا چند بابته و مه‌به‌ستین ژ ئیک جودا تیکه‌لی ئیکبوینه، هه‌میان پیکفه رۆل د ئافاکرنا تیکستیدا دیتیبه. د سهره‌اتییا عه‌می گوزنیدا دیار بوو عه‌مو که‌سه‌ک میرخاسه و هه‌تا دوماهیك هه‌ناسه‌خوه‌را ده‌ست ناکه‌ت. عه‌مو جهی شانازیکنی نه‌ب تنی بۆ مالبات و دایکا خوه، به‌لکو ل ده‌ف ملله‌تی بوویه نمونه‌ک و هیمایی میرخاسی و وه‌فاداریی. وه‌کو دبیین دایکا عه‌می گوزی ژ لایه‌کیفه په‌سن و ستایشا میرخاسیا وی دکه‌ت و ژ لایه‌کی دیقه باسی شه‌ری د ناقبه‌را عه‌می گوزی و بشاری چه‌توی دکه‌ت، د هه‌مانده‌مدا ب پیگوتنا کورپی خوه‌ژئ رادبیت.

7-3-4- پیښون و نه ته وایه تی:

پشتی کو دهسته لات که فتنیه ددهستی ته تاتورکی و پښما کوماری جهی دهوله تا عوسمانی گرتی " ټیدی سیاستا کوشتن و ژناڤرنا کوردان ژ لای دهوله تا تورکیښه هاته پهیره وکرن. هر ل گه له نه فی سیاستا هنی، ههستی نه ته وایه تی کوردان ژ بیژکه فت و چندی شوره ش و سه ره لدان ژبو بدسته هینانا مافین نه ته وایه تی کوردان خویا بوون. نه فی گوهورینی کارتیکرنا خوه سهر سترانا فولکلورییا کوردی هه بوو و بوو نه گهری په دابوونا سترانه کا نه ته وهی، لی جاره کا دی پشکه کا مزن ژ نه فان سترانا ب پیښون ددهستیښه ک یان ټیکه لی پیښون دبن.

فهرزنده و کازم کورین سلیمان نه حمه دینه، ژ که سایه تیین شوره شگرتین بناڤوده نگن. ل 1925 ی پیښه پشکاریی د سهرلدانا شیخ سعیدی پیران و سمکوی شاکادا دکه. پشتی شوره شا ناگرین شکه ستن ټینایی هژماره په کا زورا کوردا به ره ډ ټیرانیښه چوون. ل قوتارا چپایی ناڤور ل گونده کی ټاکنجیوون. پاسداره ک ټیرانی بیژنی به رامبه ناسر به گی حوسین پاشایی دکه و فهرزنده خودان هه لویست بوویه هیږش دکه. پشتی دمه کی سویایی ټیرانی نه وورپیچکرن و کورپی فهرزنده به گی یی دوازه سالی دکورن. فهرزنده به گی ب برینداری دهسته سهر دکه دینه که لا خویی پاشی که لا قهری قه جهری ل ته هرائی. نه و برای خوه کازم و نادری کورپی حوسین پاشی ل هه مان زیندانن و د زانن چاره نفیسی نه وان ژی مرنه. دایکا نه وی ټاسیا سهرلدانا نه وی دکه: دبیزته دایکا خوه عه لی زیڤه ری برای من بیه و هره وه لاتی، بلا به سرا ب تنی ل قیری بمینت گوهی نه وی ل مه بیت. ل دویف داخازیا نه وی دایکا نه وی قه دگه پیت گوندی خوه لی مالا نه وی هاتییه ویرانکرن و کافلکرن و سوتن. گوندیا داخواز ژی دکر ژ گوندی دهرکه فیت، دا زیان ب نه وان نه که فیت. لی نه و رازی نابیت و ل مالا خوه دمینت. فهرزنده د زیندانښه دهیته ژه هرکرن، کازم هه تا شهری دوی یی جیهانی دمینت د زیندانښه، پشتی روسیا هاتییه ټیرانی زیندانیان ټازاد دکه و کازم ژی دهیته بردان و پشکاریی د دامه زراندا کومارا مهاباد دا دکه. سهرهاتییا ژيانا خوه یا دژوار بق قازی محمه دی نه وان قه دگرتیت و پی دټیشن. قازی محمه د به سرا یا هه قزینا فهرزنده به گی ل کازمی ماره دکه. پشتی کومار هه لوه شایی و قازی محمه د هاته گرتن و کازم و به سرا ژی قه گه ریان، لی د ریځیدا دهیته گرتن و بو ماوه یی بیست و شش سالان مشه ختی قه یسری دبن. هه تا 1951 قه دگه پین واری خوه میلزگری پشتی سی سالا به سرا دموت و 1955 کازم دمريت و ل پوژا به هییا نه وی فروکه ل هنداف سهری د زقرن و ټاخ و نالینین دایکا نه وی بلند بوون گوت ټاخ د ساخیاته باله فر هاتن و ل سهر مرنا ته ژی باله فر هات (Erkmen, 202. 1).

دهنگیژ شاکرویی د سی ستراناندا بناڤی (فهرزنده و خالس به گ، سلیمان نه حمه د، ټاسیایی) دا سهرهاتییا ژيان و په وشا سیاسیا فهرزنده به گی قه گرتیا په و هر سترانه ب شیوه په کی جودا ژ یا دپتر دهستیښه دکه.

((وهره لو میرو لو میرو لو لو میرو ... هه له بالا خوه بدی فی سبه نگي فهرزنده ب سی دهنکا بانگ دکری عه قدا ل و که ره م گو مالا وه شه وتیوو هونی ژ خه و شترین رابن نه سکر دورا مه گرتیه چما نه م مانه بی ته قدیرو لو لو میرو تو دټینا خوه بدی فی سبه نگي مال خرابو پوژا ټرو ته زه نه می ژخوه را گرانییا سلیمان نه حمه د که کی شه شی فی سبه نگي ناډ دوستان و دوژمان قارشی حوکومه تا تورکیی دسا ژ خوه رابینن ...)) (GÜNEŞ & ŞAHIN, 2021:43).

په وش و خبات و دلسوزیا گه لی کورد به رامبه ر دوژمنی پیخه مه ت پارستنا ټاخا کوردستان ی پوله کی مزن هه بوویه دټافراندانا نه فی سترانیدا، که واته نه ته وایه تی و به رگری ژ مژارین سهره کیی د نه فی سترانی دهیته هژمارتن و نه مبه سته ټیکه لی پیښون بووینه، که واته د نه فی سرانیدا ژیلی نیشاندان و به رجه سته کرنا خه باتا نه ته وایه کوردان ل سهر زاری ټاسیایی پیښون فهرزنده به گی و هه فالین نه وی هاتییه کرن.

سترانا که کی غه یاسه دین ژی ب هه مان شیوه ژ لابه کیښه په سنا شیخ سعیدی پیران دکه و ژ لابه کیښه دپه نه خوه شی و نه هه مته تیین نه وی به رجه سته دکه و ب پیښون شیخ سعیدی ژی رادبیت.

((هایلا ها لی وهی لی وهی لی ... له برا شه وفا که لا خنوسی لی نه خستا ل بنگولی ژ خوه را چیا ب چیا لو هوی ټوی برا نه دا بمباره کا قوله ساری دهری مالا نه هه ندی مزگه فت و جامیان لی هی ب دهستی که کی غیاسه دین دگرتن که لامچه دکرن دانه پیښیا جوتی جه ندرمی سونگولیا لو لو به ری وی دانه نه قهری هورگوژ ناڤا هزار و پیسنه د میری د گرتیا ...)) (GÜNEŞ & ŞAHIN, 2021: 58).

که ل و سروشت و شکه فت و چپایی ټاسی یین کوردستان ی پوله ک مزن هه بووینه د پارستنا گیانی پیښمه رگه و شوره شگری و خوه شمیرین خه باتا نه ته وایه تی کورد و ټاخا کوردستانیدا. د نه فی پیښون ژیدا نه خوه شی و دهره سهرییا که کی غه یاسه دین و سهرکردین شوره شیا شیخ سعیدی پیران دکه.

8- نه‌نجام:

- 12- رشو، لعلی محمد علی. پیښورن ژ بو که‌سی گه‌نج. چاپ‌پیکه‌فتن 2022/7/30.
- 13- پوډینکو، مارگریټ (1978). شینی کورده به‌زیدی په‌کانی پشت قه‌فقاژ. و. شوکرپیه‌ په‌سول. به‌غدا: گوڤاری کوری زانیری کور. به‌رگی شه‌شم.
- 14- سرووش، عه‌بدولکه‌ریم (2020). نه‌واییین موترپ و چه‌نگین کوردان. سندرچ: مادیار.
- 15- عبدالرحیم، محمد عبدالکیف عبدالله (2013). دیروکا نه‌ده‌با بیانی. به‌رگی نیکی. دهوک: وه‌زاره‌تا ره‌وشه‌نبری و لاوان.
- 16- فه‌ره‌نگی ئانه‌هیتا. فه‌ره‌نگی زمانی په‌کگرتوی کوردی هاوچه‌رخ (ferheng.info). Online. میژوییا وه‌رگرتنی (2022/1/11).
- 17- نوره‌دین، یوار (2004). ده‌نگی مینیه له گورانی فولکلوری کوردیدا. سلیمانی: ئینستیتی که‌له‌پوری کورد.
- 18- هادی، په‌روین ره‌ئوف (2016). پیښورن د هوزانا کوردیدا (کرمانجیا سه‌ری وه‌ک نموونه). گوڤارا زانکویا دهوک، 19(1): 164-180.
- 19- هالټیرگ، پیتهر و دانهرانی تر (2010). تیوری نه‌ده‌ب و شتووزناسی. و. نه‌نور قادر محمد. سلیمانی: مه‌ل‌به‌ندی کوردو‌لوجی.
- 20- هه‌ژار (1369). هه‌نبانه‌ بۆرینه - فه‌ره‌نگی کوردی- فارسی. یک جلدی. تهران: سروش.
- 21- ئیبراهیم، گه‌هین نزار (2013). مه‌سعود کتانی و ناهه‌زکا هوزانین وی. ناما ماسته‌ری. پشکا زمانی کوردی. فاکولتیا زانستین مروڤایه تی. زانکویا دهوک.

ژیدهر ب زمانی عه‌ره‌بی:

- 1- ایمان، سالمی و علاجه، خلیفی (2012). عرض‌الرثاء عند الخنساء: قصیده "قذی بعینک" انموذجاً. مذکره لنیل شهادة اللیسانس فی اللغة و الادب العربی. کلیه الاداب و للغات. جامعه اکلې محند او الحاج.
- 2- ضیف، شوقی (بدون سنة). الرثاء. الطبعة الرابعة. قاهرة: دار المعارف.
- 3- عموری، نعیم (2014). رثاء الزوجة فی الشعر العربی و الفارسی جریر بن عطیه و خاقانی شروانی نمونجا، علی ضوء المدرسة الامریکیه. مجله اللغة العربیة و ادابها علمیة المحکمة. العدد 1: 67-85.
- 4- هلال، عبدالناصر (2005). تراصیdia الموت فی فن الشعر العربی المعاصر. القاهرة: المركز الحضارة العربیة.
- 5- عبدالخالق، احمد محمد (1998). قلق الموت. الکویت: سلسله کتب ثقافیة شهریه یدصرها المجلس الوطنی للثقافة و الفنون و الاداب.
- 6- عبدالرزاق، عماد (2022). جدلیة الموت والخلود فی فلسفة ارنست هوکنج. مجله عمان. Online. اخذها من <https://www.omandaily.om>، تاریخ الاستراد 2022/2/15.
- 7- کاتب، نوال (2015/2014). رثاء الابناء فی الشعر العربی القديم "ابن الرومی" و "ابن عبد ربیه" انموذجاً. مذکره الماستر، قسم اللغة و الأدب العربی. کلیه الاداب و اللغات. جامعه العربی بن مهیدی- ام البواقی.

ژیدهر ب زمانی فارسی:

- 1- اسلامی، علی (1386). نقد و تحلیل مرثیه در ادوار شعر فارسی. مجله دیدار /شنا، شماره 88. Online. اخذها من: <https://hawzah.net/fa/Magazine/View>، تاریخ (2022/2/28).
- 2- افسری کرمانی، عبدالرضا (1371). نظرشی به مرثیه سرایی در ایران. تهران: انتشارات اطلاعات.
- 3- ملک‌شاه، احمد غنی و محسنی، مرتضی و خسروی، سوظل (1394). جستاری در مرثیه‌های خاقانی شروانی. فلنامه ذوهش های ادبی و بلاغی. سال سوم. شماره 10. 76-90.

- 1- ته‌نانه‌ت ساده‌ترین جوړی پیښورتنی سترانکی یین کرمانجیا سه‌ری، نه‌وین ل سه‌ر جه‌نازه و گوږان و بیره‌ینانه‌قه‌یا مریان ده‌ینه گوتن جوړا و جوړن، نه‌م نشین نه‌وان به‌دینه پال جوړه‌کی دیارکریی سترانقیه.
- 2- دسترانا دیلانکییا کرمانجیا سه‌ریدا هنده‌ک پیښورتن هه‌نه، کیشدار و سه‌وادارن.
- 3- مه‌یدانا بی هه‌فرکا پیښورتنی سترانین دیوانکی یین کرمانجیا سه‌ریه‌نه.
- 4- پیښورتن ب جوړه‌کی دیارکریی سترانا فولکلورییا کرمانجیا سه‌ریه‌ ناهیته‌ گریدان.
- 5- هنده‌ک ژ سترانین پیښورتنی دکیشدار و سه‌وادارن، لی پړانیا نه‌وان نه‌کیشدارن و سه‌روایه‌کا ریڅخستی ب خوه‌قه‌ ناگرن.
- 6- نه‌م نشین بیژین پیښورتن مه‌به‌سته‌کا سنوورداره د سترانا فولکلورییا کرمانجیا سه‌ریدا، به‌لکو مه‌به‌سته‌کا زاله و تیکه‌لی گه‌له‌ک مه‌به‌ستین دیین سترانی دبیت.

9- لیستا ژیدهر:

ژیدهر ب زمانی کوردی:

- 1- به‌کر، محمهد (2004). کیش و ریتمی شیعری فولکلوری کوردی. هه‌ولیز: ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌بی ئاراس.
- 2- به‌کر، محمهد (2014). کیش و ریتمی شیعری فولکلوری کوردی. هه‌ولیز: ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌بی ئاراس.
- 3- ته‌قی، جه‌لال (1986). لاوانه‌وه‌ی کوردی و ده‌وری " پوډینکو" له تومارکردنیدا. گوڤاری کاروان. نه‌مینداریتی ی گشتی ی ره‌وشه‌نبری ی و لاوان به‌ زمانی کوردی و عه‌ره‌بی ده‌ری ده‌کا.
- 4- حسین، سالار عوسمان (2014). مه‌رگ له تیان فه‌لسه‌فه و نه‌ده‌با (مه‌حوی) به‌ نموونه. تیزا دکتورایی. پشکا زمانی کوردی. فاکولتیا زانستین مروڤایه تی- سکولا ئادابی. زانکویا دهوک.
- 5- خه‌زنه‌دار، مرف (2010). میژویی نه‌ده‌بی کوردی. به‌رگی په‌که‌م. چاپی دوهم. هه‌ولیز: ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس.
- 6- خلیل، کامران ابراهیم (2021). خواندنه‌ک بو دیمه‌ن و وینه و ده‌ریپینین سترانا (سه‌عیدی نه‌حمه‌د) ئاغایی عه‌شیره‌تا ره‌مان. گوڤارا روڤکه‌ه. ژماره 13. لاپه‌ر 29-36.
- 7- ده‌شتی، عوسمان و بداغی، علی (2014). له‌ماته‌مینیه‌ میمند/ چه‌ند ده‌قه‌یکه‌ شین و لاواندنه‌وه. هه‌ولیز: بلاوکراره‌ی نه‌کادیمیای کوردی.
- 8- دوسکی، محمد امین (2013). قاموس سپرینیز(کوردی- عربی). الجبعه‌ الپانیه، دهوک: مؤسسه‌ سپرینیز للجباعه و النشر.
- 9- په‌سول، شوکرپیه (1989). نه‌ده‌بی کوردی و هونه‌ره‌کانی نه‌ده‌ب. هه‌ولیز: (بی‌ده‌زگه‌هی چاپی).
- 10- په‌سول، شوکرپیه (1997). پئ و ره‌سمی شین و لاوانه‌وه‌ی کوردی. هه‌ولیز: (بی‌ده‌زگه‌هی چاپی).
- 11- ره‌فقی، ئاشنا جه‌لال (2014). لاواندنه‌وه له شیعری کرمانجی خواریویدا. هه‌ولیز: بلاوکراره‌ی نه‌کادیمیای کوردی.

lînkê: <https://www.youtube.com/watch?v=g49alVNPO>
 MM ,Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 21/7/2022).
 3- Erkmen, Ayhan(2022). Pelfilm, *Memê û Eysê*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: <https://www.youtube.com/watch?v=ixGiJAtK53c>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 21/7/ 2022).
 4- Erkmen, Ayhan. Pelfilm. *WESYETA FERZENDE BEGÊ*. Online. Ji lînkê: <https://www.youtube.com/watch?v=4wq0lnYHZdg>, Mêjuya wergirtnê (23/ 7/ 2022).
 5- Gotinenstranan(?). Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: <https://www.gotinenstranan.com/stran/geleri-hoy-hoy-memo.html>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).
 6- Gotinenstranan(?). Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: <https://www.gotinenstranan.com/stran/hevdeng-sekir-axa.htm>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).
 7- Gotinenstranan(?). Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: <https://www.gotinenstranan.com/stran/seid-axayeciziri-ehmede-mala-musa.html>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).
 8- HUSEYÎNÊ FARE. *SEÎDÊ EHMED*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: <http://www.stranenkurdi.com/huseyne-fare-seide-ehmed/>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).
 9- M. SEYDÎ(2020). *ÇÎROKA GÊNC XELÎL Û HEVSÊ XANIM*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: <https://www.youtube.com/watch?v=6v4kvIfU1o0>, Mêjuya wergirtne (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).
 10- Taveheyv(2022). Xeleka 42. Waar Media.

ژێده‌رب زمانی ئینگلیزی:

1-Barouch, L. (2010). Lamenting language itself: Gershom Scholem on the silent language of lamentation. *New German Critique*, 37(3), 1-26.
 2-Corr, C. A. (2004). Bereavement, grief, and mourning in death-related literature for children. *Omega-Journal of Death and Dying*, 48(4), 337-363.
 3-Smith, N. D. (2016). Socrates on the human condition. *Ancient Philosophy*, 36(1), 81-95.

ژێده‌رین لاتینی:

1-ÇİFÇİ, Tekin(2012). *DI KILAMÊN EVÎNÎ YÊN DENG BÊJAN DE TEMAYA JINÊ*. Teza Lîsansa Bilind, ZanîngehaMardîn Arukluyê.
 2-GÜNEŞ, ÖMER & ŞAHİN, İBRAHİM (2021). ANTILOGIYA DENG BÊ JAN 2. DENG BÊJ ŞAKIRO. çapa Sêyem. Istanbul: Nubhar.
 3-KAPLAN, Yaşar (2015). KANYA STRANAN-Narîn,Serê Zava,Sesbend û Dîlok. İstanbul: Nûbihar.
 4-Temel, Mihemed Saîd (2016). ÊŞÎRA RESKOTAN-Warê Dengbêjan. İstanbul: Nûbihar.
 5-Yılmaz, Ş. (2021). Zêmarên kurdî yên Kafkasya û herêma Mêrdînê: ji hêla teşe, naverok û zimanî ve. *Folklor û Ziman*. 2(2), 185-211.

ژێده‌رین ئینتەرنێتی:

1- Boyaxçi, Seyitxanê. *Emê Gozê*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê: https://www.youtube.com/watch?v=NG8_v7aiyOw, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 30/ 7/ 2022).
 2- Erkmen, ayhan (2021). Pelfilm, *ŞEKIR AXAYÊN GRAWÎ*. Online. Hatiye wergirtin Ji

مكان فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي (الكرمانجية الشمالية) نموذجاً

الملخص:

الموت هو مصير كل انسان حي ، لذلك يعتبر البنية الرئيسية لوجود فن الرثاء، نستنتج من هذا، بأن الموت موجود منذ بداية الحياة البشرية، و فن الرثاء قد أنبثق منها و مادام هنالك حياة و موت فإن الرثاء سيظل موجوداً. لذا يعتبر الرثاء وسيلة فعالة بيد الانسان لتخفيف آلامه " نتيجة احزانه المتنوعة، كما يعتبر احد أهم المواضيع المهمة في الشعر الفلكلوري الكردي. وفي هذه الدراسة قد بنيت على اساس هذه الفرضية اللتي تقول بأن الرثاء غرض شعري مسيطر على الشعر الفلكلوري الكردي و لا نستطيع تحوير هذه الفرضية الى اي نوع او غرض اخر في الشعر الفلكلوري. ففي هذه الدراسة حاولنا ان نعرف هل يوجد لفن الرثاء مكان قطعي و محدد في الشعر الفلكلوري الكردي (الكرمانجية الشمالية) أم لا؟ و الى اي حد قد التزم شعر الرثاء الفلكلوري بالقافية الشعرية؟ ففي دراستنا هذا (مكان فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي، (الكرمانجية الشمالية) نموذجاً)، نحاول بيان مكانة فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي. ففي بداية بحثنا أولاً، موضوع علاقة الموت بالادب و بدايات الرثاء و فن الرثاء داخل الشعر الفلكلوري الكردي، بعد ذلك تطرقنا الى موضوع مكانة فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي. قمنا بتطبيق المنهج الوصفي التحليلي في هذه الدراسة.

الكلمات الدالة: الموت، الرثاء ، الشعر الفلكلوري، غناء المجالس، غناء الدبكات.

The place of lament art between genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry (Northern Kurmanji) as a model.

Abstract:

Death is the fate of every living person, so it is considered the main structure of the existence of the art of lamentation. We conclude from this that death has existed since the beginning of human life, and the art of lamentation has emerged from it, and as long as there is life and death, lamentation will continue to exist. Therefore, lamentation is considered an effective way for a person to relieve his pain. As a result of his various sorrows, it is also considered one of the most important topics in Kurdish folklore poetry. The present study, is built on the basis of the hypothesis, which says that lamentation is a poetic purpose that dominates Kurdish folklore poetry, and we cannot change this hypothesis to any other type or purpose in folkloric poetry. Moreover, In this study, we tried to find out whether lament art has a definitive and specific place in Kurdish folklore poetry (Northern Kurmanji) or not? And to what extent has the poetry of folkloric lament adhered to poetic rhyme?

In our study (the place of lamentation between genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry, (Northern Kurmanji) as an example), we try to show the place of lamentation between genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry (Northern Kurmanji). At the beginning of our research , the subject of the relationship of death with literature and the beginnings of lamentation within Kurdish folklore poetry has been discussed , then we touched upon the subject of the place of lamentation art among genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry. We applied the descriptive analytical method in this study.

Keywords: death, lamentation, folkloric poetry, Gathering songs, dabket songs.

□

□